

"NI MÅSTE HINNA FÖRE"

BARN OCH UNGAS BERÄTTELSE
OM ATT VARA FRIHETSBERÖVAD

BARNOMBUDSMANNEN 2025

"JAG KUNDE INTE FÅ
STOPP PÅ DET SJÄLV
OCH DET FANNS
INGEN VUXEN SOM
KUNDE HJÄLPA MIG"

"VAD MER KRÄVS
FÖR ATT NI SKA
FÖRSTÅ ALLVARET"

© Barnombudsmannen 2025

"NI MÅSTE HINNA FÖRE"

BARN OCH UNGAS BERÄTTELSE OM ATT VARA FRIHETSBERÖVAD

Utgiven av Barnombudsmannen, Stockholm 2025

Barnombudsmannen, Box 22106, 104 22 Stockholm
Telefon 08-692 29 50, Fax 08-654 62 77
info@barnombudsmannen.se, www.barnombudsmannen.se

Texter: Barnombudsmannen

Illustrationer: Daniel Thollin Hall

Grafisk form: Lisa Jansson/Global Reporting

Dirarienummer BO2024-0130

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, regioner och myndigheter. Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

INNEHÅLL

FÖRORD	4
FÖRSLAG	6
BAKGRUND: BARN OCH UNGA	
I ALLVARLIG KRIMINALITET	12
När frihetsberövas barn och unga?.....	12
Allvarliga brister i arresten.....	13
Barn isoleras under häktningen	13
SiS ungdomshem förmår inte skydda barn	16
Fängelset: Nytt förslag för barn och ungas påföljder.....	18
BARNENS UPPVÄXT	19
Våldsutsatthet genomsyrar barnens liv	19
Många har ofullständig skolgång.....	24
Barn får inte tillgång till hjälp, skydd och stöd	28
Barnombudsmannens analys	31
BARNENS ERFARENHETER AV ATT VARA	
FRIHETSBERÖVAD	34
Barn utsätts för våld och maktmissbruk.....	34
Integritetskränkande kroppsvisitationer.....	36
Grundläggande behov ignoreras	37
Barn isoleras i strid med lagen.....	38
Brist på information	41
Avbrott i utbildningen.....	41
Tillgången till hälso- och sjukvård och tandvård varierar.....	43
Behandling och rehabilitering	44
Betydelsen av att mötas med respekt och empati	46
Barnombudsmannens analys	48
BARNENS TANKAR OM FRAMTIDEN	53
Brist på långsiktig planering för livet efter frihetsberövandet	53
Önskan om utbildning	54
Alternativa stödstrukturer.....	54
Drömmar om framtiden	54
Stor risk för återfall.....	56
Barnombudsmannens analys	57
SÅ GJORDE VI RAPPORTEN	60
REFERENSER	64

FÖRORD

”Vi är väl medvetna om att vi har begått brott, gjort fel och avtjänar vårt straff. Vi ska inte behöva knäckas och förnedras också.”

Det är ord jag har hört från flera av de barn och unga som vi på Barnombudsmannen har mött på institutioner där de är frihetsberövade. Dessa ord fångar en verklighet som många barn lever i – en verklighet där de inte har haft trygga vuxna att vända sig till, och där känslor av hopplöshet och utsatthet präglar deras liv. En allvarlig utveckling i vårt samhälle, där allt fler barn dras in i kriminalitet och utnyttjas av kriminella nätverk för att begå grova brott, och där samhället måste kraftsamla. Samtidigt uttrycker många av de barn vi träffar en stark känsla av att vuxenvärlden står handfallen inför denna utveckling, och jag delar den uppfattningen.

Det är av största vikt att vi förstår att dessa barn, de som har vuxit upp i utsatthet och dragits in i brottslighet, och som saknat det skydd och stöd de hade behövt under hela sin uppväxt. Utan vuxna som kan vägleda dem har de fått ta ansvar för sig själva i en värld av våld och kriminalitet, en värld som vi måste hjälpa dem att bryta sig loss från. Det handlar inte bara om att stoppa deras brottsliga handlingar, utan om att ge dem verktyg att förstå allvaret i den situation de befinner sig i och hjälpa dem att bearbeta den utsatthet de ofta tvingats leva med sedan tidig ålder. Det handlar även om att skydda barn som riskerar att falla offer för allvarlig kriminalitet.

När barn är frihetsberövade är det avgörande att vi som samhälle inte bara straffar, utan också ger dem möjlighet att förändras

och skapa en bättre framtid. Frihetsberövandet ska inte vara en period där de utsätts för ytterligare våld och förnedring, utan en chans för dem att bearbeta sina egna erfarenheter och reflektera över de brott de har begått, och, viktigast av allt, känna att vuxna finns där för att stötta och hjälpa dem vidare i livet. Det är här vi ser en stor brist i dagens system – allt för många barn vittnar om att de istället för stöd och vägledning möts av kränkningar, maktmissbruk och våld. Detta riskerar att förvärra deras utsatthet och förstärka känslor av hopplöshet och ilska, vilket i sin tur gör det mycket svårare för dem att komma ut ”mer hela”.

Jag tänker på en kille som berättade att han inte kunde bryta sig loss på egen hand, och att det inte fanns någon vuxen han kunde vända sig till för att få hjälp. Det här är barn som aldrig fått sin första chans i livet, en chans som tiden som frihetsberövad skulle kunna ge dem om systemet fungerade. Och när barnen kommer ut från tiden som frihetsberövade måste de känna att det finns en väg framåt, en framtidstro. Om vi misslyckas med att skapa denna väg, riskerar vi att samhället återigen sviker dem och att den allvarliga utvecklingen fortsätter.

Det här är inte en rapport som ursäktar de allvarliga brott som barn har begått. Inget brott kan rättfärdigas, men om vi på allvar ska kunna göra något åt utvecklingen, måste vi förstå varför dessa barn hamnar i kriminalitet. Vi måste förstå deras uppväxtförhållanden, deras utsatthet, och vad som hade kunnat göras annorlunda för att förhindra att de hamnade på en kriminell bana. Det är av yttersta vikt att myndigheter

erkänner sina misstag för att kunna göra om och göra rätt.

Det handlar om att skapa ett system som inte bara straffar utan som också ger dessa barn möjligheten att förändras och bygga en ny framtid. När vi involverar barnen i beslut om deras framtid och skapar förutsättningar för dem att förstå allvaret i sin situation, och samtidigt ger dem det stöd de behöver för att bearbeta sina egna eventuella trauman, kan vi ge dem en chans till förändring. För om vi inte gör det, hur ska vi då kunna förvänta oss att barnen kommer ut "mer hela"?

Barnombudsmannen har genomfört 88 djupintervjuer med frihetsberövade barn och unga, och 543 frihetsberövade barn och unga har svarat på vår enkät. Vi har fått ta del av deras erfarenheter och deras perspektiv, och vi är djupt tacksamma för att de har delat med sig av sina berättelser. Deras insikter är avgörande för att vi ska kunna skapa ett system som verkligen gör skillnad och förhindrar att fler barn dras in i kriminalitet.

Det är genom att lyssna på dessa barn,

de verkliga experterna på sin egen situation, som vi kan skapa ett samhälle som inte bara straffar, utan som ger barnen den möjlighet till förändring och tilltro till framtiden som de förtjänar. Först när vi gör detta – erkänner våra egna misstag och agerar utifrån barnens verklighet – kan vi på allvar börja vända utvecklingen.

Tack till alla barn och unga som har delat med sig av sina upplevelser och tankar. Er vilja att förändras och hjälpa andra barn att inte göra samma misstag som ni har gjort, är en kraft vi måste ta vara på.

Juno Blom,
barnombudsman

FOTO: KRISTIAN POHL

FÖRSLAG

VÅLDSFÖREBYGGANDE INSATSER ÄR BROTTSFÖREBYGGANDE

De barn och unga som Barnombudsmannen har intervjuat har återkommande berört avsaknaden av adekvata insatser innan de drogs in i kriminalitet. Därför presenterar vi nedan ett antal förslag för att förebygga att barn och unga begår allvarliga brott. Flera av dessa förslag återfinns i den slutredovisning som Barnombudsmannen lämnade i mars 2025 av regeringsuppdraget om barn och ungas uppväxt- och levnadsförhållanden och risk för att involveras och utnyttjas i kriminalitet. Arbetet presenterades i rapporten *"Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem"*.¹ I den rapporten finns ytterligare förslag som handlar om att förbättra samhällets stöd och skydd av våldsutsatta barn och unga.

> **Upptäck barns utsatthet för våld tidigt**

Det behövs stärkta insatser för att tidigt upptäcka barns våldsutsatthet och sätta in stöd och skydd, genom till exempel obligatoriska hembesöksprogram via BVC, nationell screening av trauma och en sammanhållen strategi mot våld mot barn.

> **Diskrepans mellan vad barn har rätt till och deras verklighet**

Regeringen bör ge Barnombudsmannen i

uppdrag att utreda diskrepansen mellan barns faktiska verklighet av att växa upp med våldsutsatthet och de skyddslagstiftningar som finns. Det är av särskild vikt att undersöka varför yrkesverksamma inom relevanta samhällsinstanter inte alltid agerar i enlighet med lagstiftning vilket resulterar i att barn inte får det skydd de har rätt till.

> **Mobbning som begrepp bör skrivas in i skollagen**

För att förtydliga skolornas ansvar att arbeta förebyggande bör mobbning och våld mot barn inkluderas i skollagen, vilket bidrar till uppfyllelsen av artikel 19 i barnkonventionen. Det bör även tas fram en nationell plan mot mobbning.

> **Motverka kriminalitet på Hem för vård och boende (HVB)**

Genom skärpt uppföljning från kommuner och ökad tillsyn från IVO, stärkt kompetenskrav för personal samt striktare kontroll av vem som tillåts bedriva HVB-verksamhet ska barn och unga garanteras en trygg och säker tillvaro. Samma ordning bör gälla vid placering av barn och unga i familjehem och SiS ungdomshem.

1. Barnombudsmannen (2025). Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem. <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/det-har-alltid-funnits-vald-alltsa-nar-det-har-funnits-problem-barnombudsmannen-rapporterar.pdf>

FRIHETSBERÖVADE BARNNS MÖJLIGHETER ATT HÄVDA SINA RÄTTIGHETER OCH ATT FÅ UPPRÄTTELSE

För att säkerställa att barns rättigheter respekteras i alla situationer, särskilt inom rättsvårdande myndigheter och på låsta institutioner, krävs stärkta skyddsåtgärder och bättre tillsyn. Barn berättar om allvarliga rättighetskränkningar på låsta institutioner och att de inte vet var de ska vända sig när deras rättigheter kränks.

Idag saknas en barnanpassad instans dit barn kan vända sig med klagomål och där barnet också har möjlighet till reell upprättelse. Vidare har Sverige en situation där barn sitter häktade under lång tid. Studier visar att isolering kan ge omedelbara negativa konsekvenser på individens psykiska välmående och ju längre tid personen isoleras desto större är risken för psykisk ohälsa. Barn är sårbara och har ett större behov av stöd och kontakt med omvärlden.² Nedan följer förslag som syftar till att öka barns rättssäkerhet, samt minska de negativa konsekvenserna av frihetsberövandet och utdragna rättsprocesser.

- > **Inrätta en ny barnanpassad och oberoende klagoinstans med tillsynsansvar**
En ny gemensam instans bör införas dit barn och unga som är frihetsberövade i arrest, häkte och anstalt ska kunna vända sig. Barn och unga ska ges möjlighet att klaga och rapportera missförhållanden till en oberoende instans som har möjlighet att utöva tillsyn.

- > **Se över omedelbarhetsprincipen³**
Omedelbarhetsprincipen riskerar att leda till långa häktningstider med restriktioner, vilket kan få allvarliga konsekvenser för barn. Regeringen bör initiera en översyn av denna princip för att skydda barn och unga från de påfrestningar som utdragna rättsprocesser innebär, både i egenskap av brottsmisstänkta och som brottsoffer.
- > **Ge barn en oberoende stödperson för trygghet och vägledning**
Barn som är frihetsberövade ska ha rätt till en oberoende stödperson som fungerar som en vägledare och trygg kontakt. Stödpersonen ska hjälpa barnen att navigera rättssystemet, erbjuda kontinuerlig närvaro under frihetsberövandet och bidra till återanpassning till samhället.
- > **Ge Barnombudsmannen möjlighet att genomföra oanmälda besök på låsta institutioner**
För att få en rättvis och verklighetsnära bild av förhållandena på låsta institutioner där barn befinner sig bör Barnombudsmannen ges möjlighet att genomföra oanmälda besök. Detta skulle kunna säkerställa att barns rättigheter respekteras i praktiken.

2. Kriminalvården (2023) Kort om häktade barn, <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/kort-om-haktade-barn.pdf>

3. Omedelbarhetsprincipen innebär att endast de bevis som läggs fram under huvudförhandlingen får värderas.

BARN SOM ÄR FRIHETSBERÖVADE MÅSTE SKYDDAS FRÅN VÅLD OCH KRÄNKNINGAR

Barn och unga som är frihetsberövade berättar att de utsätts för våld och kränkningar av personal och av andra intagna. De berättar om att personal i arrest, häkte och på SiS ungdomshem bemöter dem respektlöst, maktfullkomligt eller med våld. Barn och unga har rätt att skyddas från alla former av våld och måste garanteras trygghet. Polisen, Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse har ett ansvar för att våld och kränkningar omedelbart upphör och måste säkerställa att:

> **Inför alternativa och mindre ingripande metoder vid kroppsvisitationer**

För att skydda barns integritet och minska den traumatiserande effekten av kroppsvisitationer bör alternativa och mindre ingripande metoder användas i så stor utsträckning som möjligt. Elektroniska skannrar och metalldetektorer kan ersätta eller komplettera manuella visitationer för att säkerställa säkerhet. Vid de tillfällen då en kroppsvisitation är nödvändig bör den genomföras stegvis med respekt för barnets integritet och alltid av personal av samma kön.

- Kriminalvården måste säkerställa att barn som är häktade får sin lagstadgade rätt till minst fyra timmars dagliga isoleringsbrytande åtgärder. Om denna skyldighet inte efterlevs bör det leda till sanktioner, såsom vitesföreläggande, skärpt tillsyn och möjlighet för barn att kräva skadestånd vid rättighetskränkningar. Underlåtenhet att uppfylla denna skyldighet är oacceptabelt och riskerar att orsaka allvarliga psykiska konsekvenser för barnet.
- Myndigheterna ska vara skyldig att involvera barn i deras systematiska uppföljning och utvärdering av verksamheten. Barns erfarenheter måste aktivt tas tillvara för att säkerställa att verksamheten utformas i enlighet med deras behov och rättigheter.
- Det ska finnas tydlig och barnanpassad information på alla landets arrester, häkten, anstalter och SiS ungdomshem. Den ska innehålla information om rättigheter med fokus på rätten att skyddas från våld, samt information om vart de kan vända sig för att klaga eller rapportera om övergrepp och missförhållanden. Personal ska säkerställa att barnet har fått och förstått informationen.

STÄRKT KUNSKAP HOS PERSONAL OM FRIHETSBERÖVADE BARNNS BEHOV OCH RÄTTIGHETER

För att säkerställa en trygg tillvaro och säker vård och behandling av barn och unga som är frihetsberövade krävs att all personal som möter barn är lämpliga och har kompetens om barn, barns specifika behov och barns rättigheter. Det gäller även för att barn och unga ska få förutsättningar till rehabilitering och återanpassning. Personal ska ha ett respektfullt bemötande som tar hänsyn till barn och unga som individer, deras erfarenheter och faktiska behov. Polisen, Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse har ett ansvar att säkerställa att:

- > All personal som möter barn ges kontinuerlig utbildning i barns rättigheter, konflikthantering, traumamedveten omsorg och ges kontinuerlig handledning.
- > I utformning av personalens utbildning behöver barns röster och erfarenheter inkluderas.
- > Lokaler och innehållet i vård och behandling ska vara barnanpassat för en meningsfull vardag med tillgång till skola, behandling och fritidsaktiviteter

UTVECKLA BARNES BEHANDLING, VÅRD OCH UTBILDNING UTIFRÅN DERAS BEHOV

Barn som är frihetsberövade berättar om att våldsutsatthet och trauman i barndomen inte har uppmärksammats. De saknar stöd och behandling för att hantera tidigare upplevelser och kunna blicka framåt. För att förebygga återfall i brott krävs insatser som utgår från barns individuella behov. Därför är barns delaktighet central för att bryta destruktiva mönster och ge bättre förutsättningar för framtiden.

> **Säkerställ att barn som är frihetsberövade har rätt till regelbundna hälsoundersökningar**

Barn som är frihetsberövade ska ha rätt till kontinuerliga hälsoundersökningar, inklusive tandvård, under hela verkställighetstiden.

> **En samlad plan för barn som är frihetsberövade – från dom till frivård**

Regeringen bör förtydliga kommunernas skyldighet att upprätta en samlad rehabiliteringsplan för barn som är frihetsberövade, från det att domen fastställs till tiden efter frigivning.

> **Inför särskilda krav på kommuner att stödja barn som är frihetsberövade i deras skolgång**

Barns utbildning ska fortsätta utan längre avbrott när barn frihetsberövas. Kommunen som barnet är skriven i ska säkerställa att barnet ges tillgång till utbildning under frihetsberövandet och övergången efteråt, samt följa upp barnets skolgång och säkerställa tillgång till undervisningsmaterial.

> **Regeringen bör utveckla och implementera utbildningsprogram inom dessa miljöer för att underlätta deras återintegration i samhället och minska risken för återfall i kriminalitet.**

För att förbättra framtidsutsikterna för barn som är frihetsberövade bör särskilda yrkesutbildningar erbjudas inom institutionerna. Många av dessa barn har konkreta mål för tiden efter frigivningen men saknar ofta de verktyg som krävs för att nå dit. Genom att tillhandahålla yrkesförberedande utbildningar som är anpassade till arbetsmarknadens behov kan barn och unga få praktiska färdigheter som ökar deras chanser till en stabil och självständig tillvaro efter frigivningen.

STRUKTURERAD ÅTERANPASSNING OCH FÖREBYGGANDE AV ÅTERFALL

För att ge barn och unga en chans att bryta med kriminalitet och förebygga återfall krävs en strukturerad och långsiktig återanpassning. Samhällets stödinsatser måste vara samordnade, individanpassade och påbörjas redan under frihetsberövandet för att säkerställa en trygg övergång tillbaka till samhället. Nedan följer förslag som syftar till att skapa en sammanhållen vårdkedja med tydliga utslussningsprogram, ansvariga handläggare och individanpassade stödplaner.

> **Inför ett nationellt utslussningsprogram.**

Regeringen bör införa ett nationellt ramverk för utslussningsstöd som säkerställer en trygg och individanpassad övergång för barn som döms för brott. Samordnade insatser mellan socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård. Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse ska garantera barnen tillgång till utbildning, bostad och psykosocialt stöd. Långsiktig uppföljning, upp till två år efter frihetsberövandet, ska hjälpa till att identifiera och åtgärda återfallsrisker. I utslussningsprogrammet ska följande ingå:

- > **Individuell barnplan baserad på behov och skydd.** Kommunerna ska säkerställa att socialtjänsten ska arbeta fram individuella stödplaner för varje barn efter avtjänat straff med särskilt fokus på att identifiera och minska risker för våldsutsatthet och försummelse och annan kriminalitet i familjen.

> **Utsedd ansvarig som känner barnet.**

För att säkerställa en sammanhållen och långsiktig återanpassning bör varje barn och ung som är frihetsberövad tilldelas en ansvarig socialtjänsthandläggare med specialistkompetens inom ungdomskriminalitet och psykosocialt stöd.

- > **Krav på psykologiskt stöd och traumabehandling för barn efter frihetsberövande.** Kommuner och regioner ska vara skyldiga att se till att alla barn och unga som frihetsberövats får tillgång till psykologiskt stöd och traumabehandling vid behov så väl under som efter frihetsberövandet.

> **Praktiknära arbetsmarknadsinsatser.**

För att öka möjligheten till en stabil framtid och minska risken för återfall i kriminalitet bör individanpassade arbetsmarknadsinsatser införas redan under frihetsberövandet.

> **Stärkt stöd och uppföljning för barn som är frihetsberövade**

Barnombudsmannen bör ges i uppdrag att systematiskt följa upp barn och unga som framgångsrikt har brutit med kriminalitet. Syftet är att identifiera vilka insatser som haft störst betydelse för deras återanpassning och att sprida dessa kunskaper för att utveckla mer effektiva och evidensbaserade stödåtgärder.

"HAN [PAPPA] VAR ARG. HAN VAR ARG HELA TIDEN OCH AGGRESSIV OCKSÅ. [...] OCH MAMMA OCH VI HÖLL TYST OM DET MYCKET." KILLE

BAKGRUND: BARN OCH UNGA I ALLVARLIG KRIMINALITET

Fler och fler barn och unga involveras i kriminella nätverk. I Sverige ser vi en allvarlig utveckling där allt yngre barn dras in i organiserad brottslighet och i många fall begår grova brott.

Med barn avses individer under 18 år, i enlighet med barnkonventionen.
Med unga avses individer mellan 18 och 24 år.

Under de senaste tio åren har antalet barn och unga som misstänks för narkotikahandel ökat, fler 15–17-åringar misstänks för vapenbrott och andelen unga mellan 15 och 20 år som misstänks för mord har stigit markant. De kriminella nätverken använder metoder som skuldsättning, hot och våld för att hålla kvar barn och unga, vilket försvårar möjligheterna för barn och unga att lämna den kriminella miljön.⁴

Idag beräknas 1 740 barn vara aktiva i kriminella nätverk, ytterligare 3 700 barn beräknas ha en koppling till nätverken.⁵ Av dessa bedömer polisen att 240 är under 15 år och 1 500 är mellan 15 och 17 år.⁶

Även om antalet dödsskjutningar har minskat något de senaste åren ligger Sve-

rige på fortsatt höga nivåer. Enligt polisens kartläggning är cirka 5 procent av de aktiva gängkriminella kvinnor eller tjejer under 18 år.⁷

Under både 2023 och 2024 har barnrättsorganisationen Bris konstaterat stora ökningsar av antalet barn som kontaktar dem med oro kopplat till gängkriminalitet. Under 2024 tog Bris emot 919 samtal om kriminalitet och ungefär hälften av dem handlade om gängkriminalitet. Vanligast var att barnet själv var involverad och ville ha hjälp att ta sig ut.⁸ De digitala plattformarna spelar en viktig roll i de kriminella nätverkens rekrytering av barn och unga.⁹

När frihetsberövas barn och unga?

Det finns särskilda regler och rättigheter som rör barn som är misstänkta för brott. Barn som är under 15 år och begår brott kan inte dömas till någon påföljd. Polis eller åklagare kan ändå genomföra en utredning för att klargöra vad

4. Regeringen 2024, "Nordiskt ministerråd om barn och unga i kriminalitet", hämtad från <https://www.regeringen.se/artiklar/2024/03/nordiskt-ministerrad-om-barn-och-unga-i-kriminalitet/>
5. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen (2024). Lägesbild över aktiva gängkriminella i Sverige. Dnr: A498.909/2023.
6. Brottsförebyggande rådet (2023). Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde.
7. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen (2024). Lägesbild över aktiva gängkriminella i Sverige. Dnr: A498.909/2023.
8. Bris (2025), Barnrapporten 2025, https://www.bris.se/globalassets/pdf/rapporter/barnrapporten_2025.pdf
9. Bris (2024), Barnrapporten 2024, https://www.bris.se/globalassets/pdf/rapporter/bris_barnrapporten_20241.pdf

som har hänt och ge socialtjänsten underlag för insatser. Vid särskilt allvarliga brott kan åklagaren begära att domstol prövar skuldfrågan genom så kallad bevistalan.

Polis och åklagare utreder misstänkta brott begångna av barn i åldern 15–17 år inom ramen för en förundersökning. Förundersökningens huvudsakliga syfte är att klarlägga om det har begåtts ett brott, vem som kan misstänkas för det och om det finns tillräckliga bevis för att väcka åtal. Under förundersökningen kan barnet häktas i vissa fall.¹⁰

I Sverige är straffbarhetsåldern 15 år och det finns speciella regler för barn mellan 15 och 17 år. Man kan dömas till bland annat ungdomstjänst, ungdomsövervakning eller sluten ungdomsvård, enligt lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU). Idag är det ovanligt att barn mellan 15 och 18 år döms till fängelse, men det har skett i flera fall under 2024.¹¹

Allvarliga brister i arresten

Den som har gripits av polis, eller anhållits av en åklagare kan placeras i arrest. Barn ska bara placeras i polisarrest i undantagsfall. De senaste tre åren har antalet som placeras i arrest ökat, från 1 182 barn år 2022 till 1 527 barn under 2024.¹²

Barnombudsmannens årsrapport 2013, *Från insidan*, granskade hur barn behandlas i polisarrest och häkten. I rapporten framkom allvarliga brister och att Sverige kränkte barns rättigheter. Barnombudsmannen kan konstatera att bristerna kvarstår.

Justitieombudsmannen har riktat skarp kritik mot hanteringen av barn i arrest,

Särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Den som inte har fyllt arton år och som är gripen eller anhållen får hållas i förvar i polisarrest endast om det är absolut nödvändigt (6 a § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL). Bestämmelsen trädde i kraft den 1 juli 2021. En polisarrest är inte anpassad efter de särskilda behov som ett barn har och en placering även tillfälligtvis i arresten bör undvikas eftersom det inte är en lämplig miljö för barn att vistas i.

och har identifierat allvarliga barnrättsliga brister. JO har bland annat sett att personalen saknat tillräcklig kunskap om barns särskilda behov och rättigheter, att skriftliga rutiner för att informera barn saknats och att ansvaret för barnens dagliga omhändertagande ofta överlämnats till arrestvakter från privata bevakningsföretag.¹³

Arbetet med att göra polisarresterna mer barnanpassade påbörjades efter att barnkonventionen blev lag 2020, men det har inte genomförts fullt ut. I Malmö inrättar man till exempel en särskild avdelning för barn där lokalerna ska ge ett mjukare intryck med fler gemensamma utrymmen för sociala aktiviteter. Personalen ska också ha specialkompetens och erfarenhet av att jobba med barn.¹⁴

Barn isoleras under häktingen

När barn i åldern 15–17 år häktas är det i princip uteslutande på grund av misstankar om mycket allvarliga brott som till exempel mord, människorov, grova vålds- och sexualbrott, grovt rån och grovt vapenbrott.¹⁵

10. Justitieombudsmannen (2022). Opcat-inspektion av Polismyndigheten, https://www.jo.se/app/uploads/2023/02/NPM-protokoll-O_14-2022.pdf

11. SVT (2024), Flera unga dömda till långa fängelsestraff för gängmord i Sverige, hämtad från <https://www.svt.se/nyheter/nyhetstecken/det-senaste-aret-har-flera-personer-under-18-ar-i-sverige-domts-till-langa-fangelsestraff-for-gangmord>

12. Enligt statistik som Barnombudsmannen begärt ut från Polismyndigheten. 11 december 2024, Dnr BO 2024-0130-18.

13. Justitieombudsmannen. Opcat-inspektion av Polismyndigheten, polisregion Mitt, arresten Västerås, den 19 och 20 september 2022, Dnr O 14-2022. Hämtad från: https://www.jo.se/app/uploads/2023/02/NPM-protokoll-O_14-2022.pdf.

14. SVT Nyheter, 2023-10-19. Polisen bygger Sveriges första "barn-arrest" i Malmö, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/har-byggs-den-forsta-barnavdelningen-pa-arresten-i-malmo>.

15. SOU 2024:93 Utredningen om tvångsmedel mot underåriga, hämtad från: <https://www.regeringen.se/contentassets/f08c785124734a47a37c284a1806c6a0/effektivare-verktyg-for-att-bekampa-brott-av-unga-lagovertradare-sou-202493.pdf>

Antal påbörjade häktningar av barn och unga, 2022–2024.¹⁶

	2022	2023	2024
Totalt	217	395	509
- varav flickor	6	22	26
- varav pojkar	211	373	483

I tabellen på nästa sida visas utvecklingen gällande antalet påbörjade häktningar av barn och unga 2022–2024.

Barnkonventionen säger att barn bara får häktas som sista utväg och under kortast möjliga tid. Från och med den 1 juli 2021 får ett barn endast vara häktad i tre månader innan åtal väcks. Åklagaren kan dock begära att få överskrida tiden om det finns synnerliga skäl. Men utveckling går mot att fler barn hålls frihetsberövade under längre perioder, något som riskerar att få allvarliga konsekvenser för barns psykiska hälsa och framtida rehabilitering.¹⁷

Under 2023 avslutades 73 procent av häktningarna av barn inom tre månader, en minskning från 85 procent under 2022. Endast en tredjedel av häktningarna avslutades inom en månad, jämfört med ungefär

Barn som häktas

Den svenska lagen ställer en rad krav för att häkta individer. För barn är kraven ännu högre. Barn får bara häktas om det är uppenbart att de inte kan övervakas på något annat sätt och om det finns synnerliga skäl för häktning.¹⁸

hälften under tidigare år. 18 procent av häktningarna under 2023 varade i mer än fyra månader, vilket är nästan en fördubbling jämfört med året innan.¹⁹

Det är väl belagt att isolering är särskilt skadligt för barn eftersom de är mer sårbara och har ett större behov av kontakt med omvärlden. Deras tidsuppfattning är inte lika utvecklad och de har svårare att hantera stress, oro och ångest.²⁰

Barn i häkte har således en lagreglerad rättighet att vistas med personal eller någon annan under minst fyra timmar varje dag.²¹ För att säkerställa att lagen följs krävs det daglig dokumentation om hur detta genomförs. Kriminalvårdens statistik visar att en fjärdedel av tjejerna som sitter häktade och två femtedelar av killarna inte får möjlighet till de isoleringsbrytande åtgärder (IBÅ) som de har rätt till.²²

Andel häktade barn med över/under 4 timmar IBÅ (%)

Årtal	Tjejer		Killar	
	Under 4 tim	Över 4 tim	Under 4 tim	Över 4 tim
2024 (jan–okt)	26%	74%	41%	59%

16. Källa: Kriminalvården, citerad i SiS Årsredovisning 2024, s. 104.

17. Kriminalvården (2022). Kort om häktade barn, <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/kort-om-haktade-barn.pdf>

18. Kriminalvården (2023) Kort om häktade barn, <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/kort-om-haktade-barn.pdf>

19. Kriminalvården. KOS – Kriminalvård och statistik, <https://www.kriminalvarden.se/forskning-och-statistik/statistik-och-fakta/kos--kriminalvard-och-statistik/>.

20. Kriminalvården (2023) Kort om häktade barn, <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/kort-om-haktade-barn.pdf>

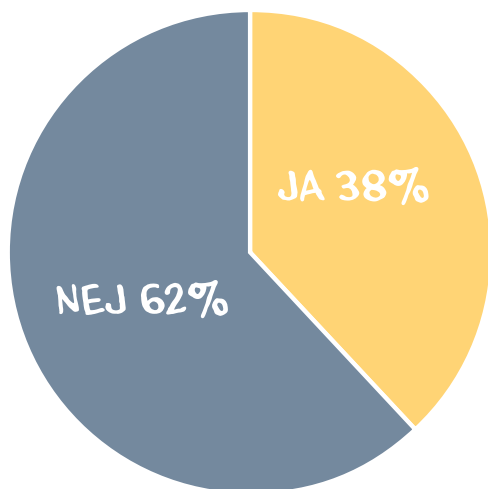
21. Jfr häkteslagen (2010:611) 2 kap. § 5 a.

22. Statistik från Kriminalvården. Mejl till Barnombudsmannen, 6 december 2024, Dnr BO 2024-0130-20.

I Barnombudsmannens intervjuer har många barn och unga själva tagit upp att häktade barn inte får lämna sina celler i fyra timmar per dag.

Detta bekräftas även av den enkätundersökning, vilken Barnombudsmannen genomfört med barn som är frihetsberövade och som presenteras närmare i kapitel 1. I enkäten uppger 62 procent att de inte har fått ta del av fyra timmars isoleringsbrytande åtgärder dagligen medan 38 procent svarar att de har fått det.²³

Andel barn i häkte som svarat i Barnombudsmannens enkät att de har fått rätt till minst fyra timmars isoleringsbrytande åtgärder dagligen.²⁴ (%)

Även JO har riktat allvarlig kritik mot Kriminalvården för att barn hålls isolerade i häktet i strid med lagstiftningen.²⁵ Barn beläggs oftare med restriktioner än vuxna,

vilket leder till att de under sin häktningstid isoleras i stor utsträckning.²⁶

Det har framförts omfattande internationell kritik mot förhållandena för barn på häkten i Sverige. Den internationella kritiken har framförts av Europarådets särskilda kommitté mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (CPT), FN:s kommitté mot tortyr (CAT), FN:s specialrapportör mot tortyr och FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén). Kritiken har bland annat tagit upp omfattande restriktionsanvändning med isolering som följd, avsaknaden av tidsgränser samt för få alternativ till häktning. Man har även kritiserat att personer under 18 år isoleras, att riktlinjerna för barn och unga i häkte är otillräckliga samt att tillgången till undervisning för barn och unga skiljer sig åt mellan olika häkten.²⁷

Omedelbarhetsprincipen

Om det finns risk för att barnet påverkar bevis eller kontakter t.ex. vittnen eller andra misstänkta kan barnet häktas med restriktioner, vilket begränsar kontakten med andra. En särskild aspekt av svenska rättsprocesser, den så kallade omedelbarhetsprincipen, leder till att barn under förundersökningen ofta hålls häktade med restriktioner under långa perioder. Domen ska nämligen som utgångspunkt bara bygga på det som framkommer vid huvudförhandlingen, inte tidigare förhör. Andra länder, som Danmark, har större möjligheter att använda uppgifter från förhör i ett tidigare skede än huvudförhandlingen. Det kan minska behovet av långa häktetider och restriktioner.

23. Totalt svarade 94 barn i häkte på enkäten.

24. Andelar redovisas i förhållande till 94 barn i häkte.

25. Justitieombudsmannen (2020). Tematisk rapport från Opcat-enheten 2020. Isolering av intagna i häkte. Hämtad från: <https://www.jo.se/app/uploads/2023/02/tema-isolering-i-hakte-2020.pdf>.

26. Åklagarmyndigheten (2023) <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rapporter/ovriga-rapporter/rapport---regeringsuppdrag-om-alternativ-till-haktning-m.m.-ju2023-01342-am2023-1418.pdf>

27. SOU 2016:52 Färre i häkte och minskad isolering <https://www.regeringen.se/contentassets/17535107f07745839499d8de4e84eefa/farre-i-hakte-och-minskad-isolering-sou-201652/>

Slutsatser och rekommendationer från FN:s barnrättskommitté

FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) har i sina senaste slutsatser och rekommendationer (2023) uppmanat Sverige att förhindra och begränsa användningen av häktning av barn i avvaktan på rättegång.²⁸ Barnrättskommittén uppmanar även Sverige att säkerställa att barn som anhålls och frihetsberövas skyndsamt får beslut om, eller förlängning av, häktning prövat av ansvarig domstol. I sina rekommendationer till Sverige påminner barnrättskommittén även om sin allmänna kommentar nr. 24 (2019) om barnets rättig

heter i det straffrättsliga systemet. Barnrättskommittén anser att isolering inte bör användas för barn och anför att varje avskiljning av barnet från andra bör ske under kortast möjliga tid och endast användas som en sista utväg för att skydda barnet eller andra. När det bedöms vara nödvändigt att hålla ett barn avskilt från andra bör detta göras under närvaro eller noggrann övervakning av en anställd med ändamålsenlig utbildning och skälen till detta och längden på denna åtgärd bör dokumenteras.²⁹

Tillgången till utbildning är begränsad

I takt med att fler barn och unga häktas befinner sig allt fler barn som är i skolpliktig ålder i häkte. Lärarna kan ge pedagogiskt stöd till unga upp till 21 år men Kriminalvården ska prioritera barn som är skolpliktiga.³⁰

Barn har enligt skollagen (7 kap. 15 §) rätt att slutföra sin utbildning upp till två år efter skolpliktens slut. Kommunen ansvarar för att erbjuda denna möjlighet, vilket ska säkerställa att barn kan läsa upp sina betyg och få bättre förutsättningar för vidare studier och arbete.

JO har i en granskning visat att det finns flera hinder för att genomföra undervisning i häkte. Det kan både handla om brist på personal som kan följa de intagna till lektionerna och att studier inte prioriteras tillräckligt högt. Lektioner ställs ofta in, skjuts upp eller kan avbrytas om de intagna väljer att delta i andra aktiviteter. Detta leder till att lärarens arbetstid och resurser inte utnyttjas fullt ut.³¹

SiS ungdomshem förmår inte skydda barn

För barn i åldern 15–17 år som begår allvarliga brott, blir påföljden ofta sluten ungdomsvård. Det är ett tidsbestämt straff som avtjänas på särskilda avdelningar på Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem enligt LSU, lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård.³²

Sluten ungdomsvård enligt LSU är ett alternativ till fängelse för barn och unga. Under 2024 fördubblades antalet brottsdömda på SiS ungdomshem från drygt 100 i januari till nästan 200 i december. Brotten har också blivit grövre, vilket gör att strafftiderna är längre. Det kan även finnas koppling till kriminella nätverk och organiserad brottslighet.³³

Drygt sju av tio barn och unga på SiS ungdomshem uppfyller kriterierna för minst en psykiatrisk diagnos och graden av samsjuklighet är hög. Vanliga diagnoser är neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som ADHD och autism samt substansbruk

28. Kommittén för barnets rättigheter (2023) Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport, CRC/C/SWE/CO/6-7 punkt 44 (e).

29. Ibid. punkt 95 (h)

30. Dagens Samhälle, 2024-07-16, Fler lärare anställs på landets häkten, <https://www.dagensamhalle.se/samhalle-och-valfard/skola/fler-larare-anstalls-pa-landets-hakten/>.

31. Justitieombudsmannen (2023) Opcat-inspektion av Kriminalvården, häktet Sollentuna, den 21 och 22 mars 2022, Dnr O 3-2022. Hämtad från: https://www.jo.se/app/uploads/2023/02/NPM-protokoll-O_3-2022.pdf.

32. Statens institutionsstyrelse (2022), Sluten ungdomsvård - LSU. <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/sluten-ungdomsvard-lsu/>

33. Statens institutionsstyrelse (2024), SiS Årsredovisning 2024 <https://www.stat-inst.se/globalassets/arsredovisningar/arsredovisning-2024.pdf>

eller substansberoende, uppförandestörningar och posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). En del av barnen behöver omfattande psykiatrisk vård.³⁴

Under de senaste tre decennierna har Statens institutionsstyrelse och SiS ungdomshem varit föremål för omfattande kritik och allvarliga missförhållanden har uppmärksamats, till exempel i rapporter från Riksrevisionen, Skolinspektionen och Barnrättsbyrån, vilka beskrivs nedan. Det visar på samhällets systematiska brister i att tillgodose rättigheterna för placerade barn och unga.

Såväl Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse har tydliga visioner för att rehabilitera barn och unga som är frihetsberövade. Men verkligheten med hög återfallsfrekvens för barn och påvisade brister i de insatser som ges³⁵ för barn visar att det finns en diskrepans mellan ambitioner och hur det verkligen fungerar.

En granskning av ett urval av fall som genomfördes av Riksrevisionen visar att 90 procent av barnen som dömts till sluten ungdomsvård återfaller i brott inom tre och ett halvt år.³⁶ Det stora antalet barn som återfaller i brottslighet indikerar att kommunerna inte tagit sitt ansvar att följa upp barnens stöd och rehabilitering under frihetsberövandet och tiden efter. Vidare har svag nationell styrning under lång tid försvårat arbetet med att förebygga återfall. Det gör det nödvändigt att granska och förbättra statens insatser för att effektivt bryta ungas brottslighet.

Barn placerade på SiS ungdomshem och deras rättigheter

Artikel 37 i barnkonventionen betonar att frihetsberövande ska vara en sista utväg och att barn ska skyddas mot tortyr och grym behandling.³⁷

Barn och unga på SiS ungdomshem har rätt att få veta varför de är placerade. De har rätt att delta i planeringen av sin vård, uttrycka sina åsikter, samt ha kontakt med familj och viktiga personer. De har också rätt till hälso- och sjukvård, samt att ta del av information om vad som skrivs om dem i deras journaler. Vissa rättigheter kan begränsas för att upprätthålla vård och säkerhet. Exempel på begränsningar är inskränkningar i telefonkontakt och besök, granskning av brev och paket samt avskiljning av ungdomar som utgör en fara för sig själva eller andra. Sådana åtgärder är lagreglerade och får endast användas när det är nödvändigt, med kontinuerlig omprövning för att säkerställa att de inte pågår längre än nödvändigt.³⁸

Den ideella föreningen Barnrättsbyrån har granskat klagomål till Inspektionen för vård och omsorg (IVO) och till Statens institutionsstyrelse. År 2023 tog IVO emot 425 klagomål från placerade på SiS ungdomshem, en ökning med 72 ärenden i förhållande till året innan. Det är den högsta siffran någonsin. I klagomålen framgår att barn utsätts för oacceptabla kränkningar från personal så som fysiskt våld och sexuella övergrepp. Drygt hälften av klagomålen (45 stycken) rör fysiskt våld, eller hot om fysiskt

34. Socialstyrelsen (2019). Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov. Förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård.

35. Riksrevisionen (2024), Otillräckliga insatser när barn misstänks för grova brott, hämtad från: <https://www.riksrevisionen.se/granskningar/granskningsrapporter/2024/otillrackliga-insatser-nar-barn-misstanks-for-grova-brott.html>

36. Riksrevisionen (2024), Otillräckliga insatser när barn misstänks för grova brott, hämtad från: <https://www.riksrevisionen.se/granskningar/granskningsrapporter/2024/otillrackliga-insatser-nar-barn-misstanks-for-grova-brott.html>

37. Barnkonventionen, publicerad på Barnombudsmannens webbplats: <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/en-skrift-om-barnkonventionen-uppdad.pdf>

38. Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Placerade barn och ungdomar <https://www.ivo.se/barn-och-ungdomar/placerade-barn-och-ungdomar/sis/>

våld. Det handlar bland annat om grovt våld från personal som stryptag, slag och spar- kar mot barnets kropp.³⁹

Skolinspektionens rapport från 2021⁴⁰ och Riksrevisionens rapport från 2024⁴¹ visar även på allvarliga brister i utbildning- en för barn placerade på Sis ungdomshem. Ett särskilt allvarligt problem, som Riks- revisionen lyfter fram, är den begränsade undervisningstiden. Målet är att eleverna ska få 23 skoltimmar per vecka, men detta uppnås sällan. För gymnasieelever ligger den planerade undervisningstiden ofta på bara 12-14 timmar per vecka.

Fängelse: Nytt förslag för barn och ungas påföljder

Sverige står inför omfattande förändringar när det gäller var barn ska avtjäna sitt straff efter att de dömts för grova brott. En statlig utredning har föreslagit att påföljden slutet ungdomsvård ska tas bort. Barn och unga lagöverträdare ska i stället dömas till fängelse och straffet ska avtjänas på särskilda

ungdomsavdelningar på Kriminalvårdens befintliga anstalter.⁴²

Kriminalvården har fått i uppdrag av regeringen att förbereda för att ta emot barn mellan 15 och 17 år i fängelserna.⁴³ Redan första juli 2026 ska de första särskilt anpassade avdelningarna för barn och unga stå klara. Men de som får sin dom före juli 2026 kommer även i fortsättningen avtjäna sitt straff på SiS ungdomshem, vilket inne- bär att förändringar och anpassningar för att komma tillrätta med problem som denna rapport uppmärksammar måste ske även där.

Idag finns det endast en särskild ung- domsavdelning i Sverige. Den finns på ett fängelse, en anstalt, och har ca 10 platser för unga mellan 18 och 21 år. Under 2006 började Kriminalvården arbeta med ung- domsavdelningar på totalt åtta anstalter runt om i landet. Men på grund av den ansträngda platssituationen har sju av dem varit tvungna att stänga ner – och nu finns bara en ungdomsavdelning kvar.⁴⁴

39. Barnrättsbyrån (2024). Avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård 2023. Hämtad från: https://barnrattsbyran.se/app/uploads/2024/04/BRB075_Uppfoljning_SISrapport_2024_FINAL54.pdf.

40. Skolinspektionen (2021). Skola inom statlig tvångsvård. Kvalitet och kontinuitet i utbildningen vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem. Hämtad från: https://www.skolinspektionen.se/beslut-rapporter/publikationer/kvalitetsgranskning/2021/skola_inom_statlig_tvangsvard/.

41. Riksrevisionen (2024). Otillräckliga insatser när barn misstänks för grova brott, RiR 2024:9. Hämtad från: https://www.riksrevisionen.se/download/18.e6f1d6318fa4a7c94de803/1716897164912/RiR_2024_9_rapport.pdf.

42. Regeringen.se, (2023) Utredningsförslag om inrättande av särskilda ungdomsfängelser, hämtad från: <https://www.regeringen.se/presmeddelanden/2023/08/utredningsforslag-om-inrattande-av-sarskilda-ungdomsfangelser/>

43. Justitiedepartementet (2023), Uppdrag att förbereda inrättandet av särskilda enheter för unga i åldern 15 – 17 år inom Kriminalvården, Regeringsbeslut Ju2023/02157

44. SVT (2024), Här är landets enda ungdomsavdelning – i ett fängelse, hämtad från: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/har-ar-landets-enda-ungdomsavdelning-i-ett-fangelse>

"UNDER DEN HÄR TIDEN FICK JAG TA ANSVAR FÖR [MITT YNGRE SYSKON]. JAG VAR STÄNDIGT RÄDD FÖR ATT DET SKULLE BLI BRÅK HEMMA – OCH DET HÄNDE IBLAND ATT DE TOG FRAM KNIVAR. JAG SPRANG OFTA ÖVER TILL GRANNEN FÖR ATT BE OM HJÄLP. RÄDSLAN FÖR ATT NÅGOT SKULLE HÄNDA NÄR JAG INTE VAR DÄR GJORDE ATT JAG VALDE BORT FRITIDSAKTIVITETER OCH ANNAT. JAG VILLE VARA HEMMA FÖR ATT KÄNNA MIG TRYGG OCH SÄKER PÅ ATT INGET SKULLE HÄNDA, SÄRSKILT NÄR [MITT YNGRE SYSKON] VAR DÄR." TJEJ

BARNENS UPPVÄXT

De barn och unga vi har samtalat med har berättat om sin uppväxt och har en stark önskan om att hjälpa andra i liknande situationer. Deras berättelser är viktiga för att förstå vilka barnen är och för att samhället ska kunna bryta utvecklingen och förhindra att barn och unga dras in i allvarlig brottslighet.

När Barnombudsmannen genomfört djupintervjuer med frihetsberövade barn och unga om uppväxten och tiden innan frihetsberövandet, har det framkommit en hög grad av våldsutsatthet. I Barnombudsmannens nyligen presenterade rapport *"Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem"*⁴⁵ finns en fördjupad studie och analys av barn och ungas berättelser om våld under uppväxten och dess konsekvenser, inte minst kriminalitet senare i livet. Dess slutsatser är giltiga även för denna rapport.

Våldsutsatthet genomsyrar barnens liv

"Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem." tjej

I våra intervjuer berättar frihetsberövade

barn och unga ofta om svåra uppväxtförhållanden och en tillvaro präglad av våldsutsatthet. Utsattheten har ofta börjat i tidig ålder och det är inte ovanligt att de både bevittnat och själva blivit direkt utsatta för olika former av våld⁴⁶ och övergrepp inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Förutom fysiskt, psykiskt, sexuellt och ekonomiskt våld har de även utsatts för försumelse och vanvård. Våldet har ofta utövats av föräldrar eller andra omsorgspersoner som skulle ha stått för trygghet och skydd.

Barn och unga beskriver en uppväxtmiljö där våld och kriminalitet ofta har varit ett sätt att lösa konflikter och vinna respekt. Det har bidragit till att de inte fått möjlighet att utveckla andra mer konstruktiva färdigheter och sätt att hantera och lösa situationer.

45. Barnombudsmannen (2025), Det har alltid funnits våld, alltså när det funnits problem, <https://www.barnombudsmannen.se/stallningstaganden/publikationer/det-har-alltid-funnits-vald-alltsa-nar-det-har-funnits-problem/>

46. FN:s barnrättskommitté understryker vikten av att förstå våldsbegreppet som ett brett begrepp där alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumelse, misshandel eller utnyttjande, däribland sexuella övergrepp inbegrips i begreppet (2). Våld riskerar i allmänhet förknippas med fysisk skada eller avsiktlig skada, men det är viktigt att inte bortse från det lidande och de konsekvenser även icke fysiskt våld kan få för ett barn. Exempel på icke fysiskt våld kan till exempel vara psykisk miss handling, försumelse eller att barnet upplever våld inom familjen. <https://unicef.se/skydd-fran-vald-och-exploatering/vald-mot-barn>

"DET HAR FUNNITS VÅLD I VÅR FAMILJ, OCH DET HAR GJORT ATT ÄVEN JAG OCH MAMMA IBLAND HAR BLIVIT FYSISKA MOT VARANDRA, [...] MIN PAPPA HADE ETT STORT ALKOHOL-MISSBRUK, OCH UNDER HELA FÖRSKOLAN OCH DE FÖRSTA SKOLÅREN BRUKADE JAG OFTA STANNA HEMMA I FLERA MÅNADER FÖR ATT HÅLLA KOLL PÅ ATT DE INTE BLEV FÖR FULLA. HANS DRICKANDE PÅVERKADE OCKSÅ MAMMA, SOM BÖRjade DRICKA FÖR ATT HON MÅDDE DÅLIGT. HON SLUTADE DOCK EFTER UNGEFÄR SEX MÅNADER NÄR HON INSÅG ATT HON HADE ETT [LITET BARN] ATT TA HAND OM."
TJEJ

"DET KAN VARA SÅ ATT NÄR DU VAR TOLV ÅR SÅ VAR DU EN LITEN KILLE SOM BLEV MOBBAD HELA TIDEN. DU ÄR TRÖTT PÅ DET LIKSOM. KOMMER DU UT, SKJUTER OCH DU KLARAR DIG. POLISEN TAR INTE DIG. DET ÄR KLART MAN VISAR RESPEKT FÖR DEN KILLEN. VEM SKA VÅGA SÄGA TILL DIG NÅGONTING NU? DU HAR REDAN TAGIT ETT LIV. INGEN VÅGAR SÄGA NÅGONTING TILL DIG. DU FÅR HÖGRE STATUS. DET LEDER TILL ATT DU BÖRJAR SÄLJA NARKOTIKA OCH TJÄNAR PENGAR PÅ DET. OCH SEN SKJUTER IGEN OCH HAMNAR I FÄNGELSET. SÅ DET SLUTAR". KILLE

För många av de intervjuade barnen har våldsutsattheten normaliserats och varit en konstant del av deras barndom och vardag.

"Ja, min pappa, men du vet han har inte slagit ihjäl mig, han har bankat in mig några gånger. Jag var liten, min farsa hade sjukt temperament, han kunde bli sjukt arg, och vi var små." kille

"Och min pappa har inte varit såhär, han älskar ju mig och sådant, men han har inte varit nära för mig om jag har behövt hjälp. Man märker att han inte har fått den kärleken själv. Det har varit normaliserat att slåss." kille

"Det var mycket bråk hemma, mina föräldrar separerade. Jag och [mitt syskon] utsattes för mycket våld, mycket smällar. Såg även min mamma och [småsyskon] utsättas för våld. Jag har förstått att pappa var otrogen. Han gifte om sig med en kvinna som inte gillade oss barn. [...] Man kan liksom inte säga att man har blivit utsatt för våld. Men ibland blev jag slagen varje dag." kille

"Nej, eller mot mig, lite. Men inte såhär alltså våld. Mer såhär barnaga." kille

Forskning om den tidiga barndomens betydelse visar att det är helt avgörande att det brotts- och våldsförebyggande arbetet

inleds så tidigt som möjligt i barnets liv.⁴⁷ Eftersom allt yngre barn rekryteras och utnyttjas i kriminalitet är det nödvändigt att samhället kraftsamlar för att säkerställa att barn ges tidiga och långsiktiga insatser utifrån de faktiska behov barnen har och som följer barnet från födelsen genom uppväxten. Detta är något som också lyfts av barnrättskommittén i de senaste rekommendationerna till Sverige.⁴⁸

Barnombudsmannens enkätundersökning

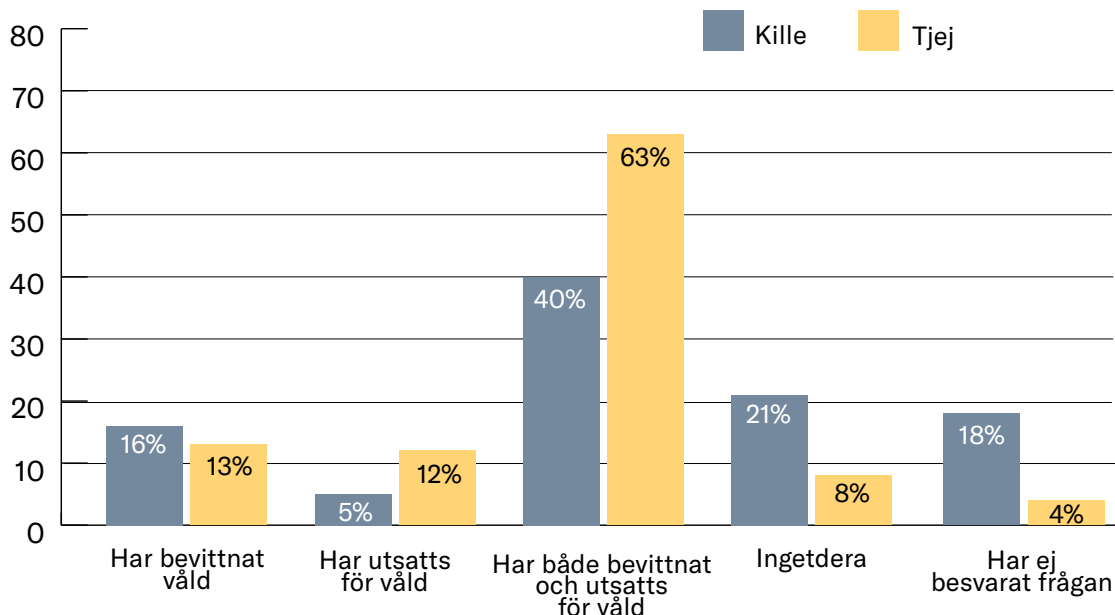
Barnombudsmannen har genomfört en enkätundersökning som skickats ut till barn och unga på häkten och SiS ungdomshem. Vi tog emot 543 besvarade enkäter. Majoriteten av de som besvarat enkäten är killar, vilket speglar den faktiska könsfördelningen på de institutioner som fått enkäten.

Totalt 354 barn och unga (65 procent) har svarat att de själva har blivit utsatta för våld eller har bevittnat våld, eller båda. Hälften av alla svarande (50 procent) har uppgett att de själva blivit utsatta för våld. Andelen tjejer som har blivit utsatta för våld är betydligt högre än killar, 75 procent i jämförelse med 45 procent (vilket inkluderar de som har utsatts

47. Brottsförebyggande rådet (2009), Orsaker till brott bland unga och metoder att motverka kriminell utveckling, https://bra.se/download/18.3433db6019301deaa6b6295/1731395542835/2009_orsaker_till_brott_bland_unga.pdf

48. FN:s barnrättskommitté (2023), Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Sweden, CRC/C/SWE/CO/6-7

Andel frihetsberövade killar och tjejer med erfarenheter av våld. (%)

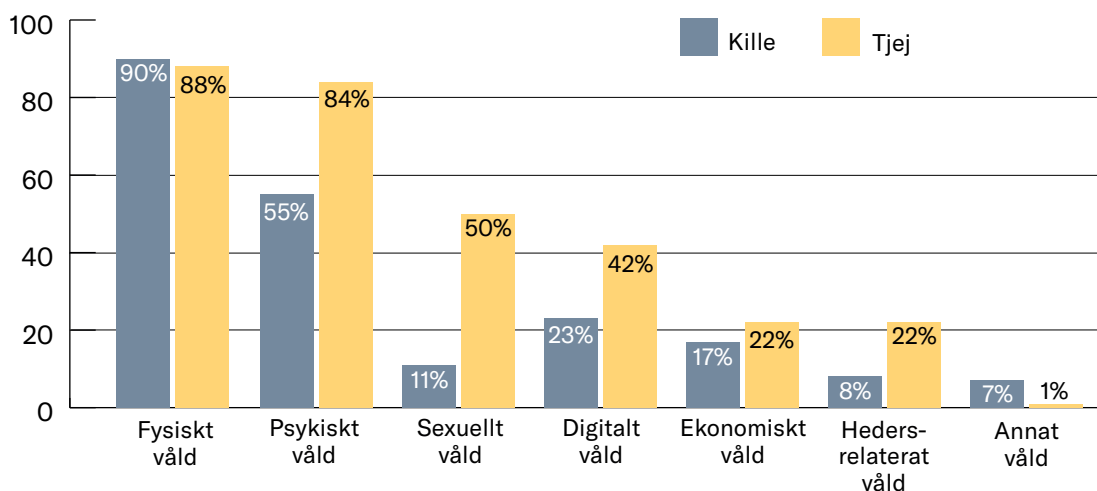

för våld, samt de som har både bevitnat och utsatts för våld).⁴⁹

Av de totalt 354 barn och unga som har svarat att de själva blivit utsatta för våld eller har bevitnat våld, eller båda, framgår att våldet förekommit i olika former. Det rör sig om fysiskt, psykiskt, sexuellt, digitalt, ekonomiskt och annat våld, samt i form av hedersrelaterat våld och förtryck.

Av de som svarat ja på utsatthet för våld eller bevitnat våld, har både killar och tjejer uppgett hög grad av utsatthet för fysiskt våld. När det gäller könsskillnader kopplat till utsatthet för våld har tjejer i högre utsträckning uppgett utsatthet även för psykiskt, sexuellt, digitalt, ekonomiskt och hedersrelaterat våld jämfört med killar. Killar har i högre grad än tjejer uppgett "annat våld"⁵⁰.

Andel frihetsberövade killar och tjejer med erfarenheter av olika typer av våld. (%)

49. Andelar redovisas i förhållande till 438 killar och 87 tjejer som medverkat i enkätstudien. Andelar baseras på kön, kille och tjej, eftersom gruppen som svarat annat är för liten att redovisa (endast en procent). Andelar av personer som inte angivit kön redovisas inte heller här.

50. Andelar redovisas i förhållande till 269 killar och 76 tjejer som har svarat att de själva har blivit utsatta för eller har bevitnat våld. Exempel på "annat våld" är enligt beskrivningar i fritextsvaren inkluderar kidnappning och maktmissbruk. Andelar baseras på kön, kille och tjej, eftersom gruppen som svarat annat är för liten att redovisa (endast en procent). Andelar av personer som inte angivit kön redovisas inte heller här.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Barn och unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck upplever ytterligare lager av utsatthet. Familjens rykte, anseende och heder är överordnade individens rättigheter och drömmar. Det leder ofta till att barn och unga utsätts för omfattande kontroll och begränsningar av livsutrymmet samt riskerar att utsättas för hot, våld, grovt våld, barn- och tvångsåktenskap och i värsta fall för dödligt våld om de anses bryta mot familjens regler och normer.⁵¹

Såväl tjejer som killar utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Killar förväntas exempelvis att övervaka sina systrar och kvinnliga släktingar för att säkerställa att de följer familjens normer och värderingar. Tjejer är dock särskilt utsatta och förvägras grundläggande rättigheter som att kunna umgås med vänner eller bestämma över sin egen kropp, framtid och val av partner. De lever under ständig bevakning av familjen och omgivningen där minsta övertramp kan ge allvarliga konsekvenser.

I brist på trygghet och frihet kan dessa barn och unga istället söka bekräftelse och skydd i farliga miljöer, exempelvis hos gängledare eller andra kriminella. De erbjuds en illusion av makt och frihet, men i själva verket utnyttjas de av de kriminella.

I vår enkät har åtta procent av killarna och 22 procent av tjejerna som har svarat att de själva har blivit utsatta för eller har bevittnat våld att de har varit med om hedersrelaterat våld och förtryck. Av de utrikesfödda tjejer som har svarat på enkäten uppger hälften att de har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. De har ofta utsatts för både fysiskt och psykiskt våld, och i hög utsträckning även för andra former av våld, såsom sexuellt, digitalt och ekonomiskt våld. Det indikerar att de som är utsatta för hedersrelaterat

våld och förtryck ofta utsätts för flera olika typer av våld samtidigt.

”Jag fick ingen hjälp av socialtjänsten när jag berättade hur jag har det hemma, jag fick inte göra någonting, inte gå ut, ha kompisar och bara våld våld våld. och jag kände mig tvungen att gå till kriminella för att få skydd. För skolan eller socialtjänsten hjälpte mig ingenting. Lever man med heder och inte får hjälp, då kommer man söka sig till kriminella som kan skydda en och då tvingas man själv att bli kriminell.” tjej

Killar som ifrågasätter eller försöker bryta sig loss riskerar att utsättas för hot, våld eller uteslutning från familjen och släkten. De tvingas ofta leva med en konflikt mellan sina egna drömmar och ambitioner och familjens krav på lojalitet och kontroll. För dessa killar kan kriminaliteten också representera ett sätt att frigöra sig från familjens krav och kontroll. I gängmiljöerna erbjuds en alternativ identitet där de kan vinna status, respekt och en känsla av självständighet

”Men jag... inte för att ta det som att det är fel. Ja, det är fel. Men man kan ha det här lite i beaktande. Det är en annan kultur också. Du vet, och sådär. Men ja.” kille

”Det var mest min farsa. Sen min morsa också egentligen, men alltså inte på det sättet. Mest för att man ska förstå typ. Så jag vet att det inte var menat för att skada, såhär i tanken att det här är våld. Men mest för att visa typ att det här är seriöst eller det här är allvarligt. Alltså på det sättet.” kille

Känslan av svek och ensamhet

Barnen har berättat att de tidigt känt sig svikna av vuxenvärlden och känt sig otrygga och maktlösa. De kommer ofta från en otrygg hemmiljö och har föräldrar med egna problem såsom missbruk, psykisk ohälsa, ekonomisk utsatthet och kriminalitet.

51. Prop. 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. Ds 2022:9 Ett utvidgat utreseförbud för barn. Jämställdhetsmyndighetens rapport 2023:15. När barn tvingas ta ansvar för sitt eget skydd.

Flera har berättat att de känt ett ansvar att skydda till exempel en mamma eller ett yngre syskon, samtidigt som de helt saknat möjlighet att påverka situationen. Många har känt sig övergivna och berättar att de saknat någon att vända sig till för att få stöd eller hjälp.

"Ja, för jag hade ju ingen vuxen. Det är ändå sjukt. Det var ingen som frågade 'Hur mår du? Vad vill du?'. Alltså det var aldrig någon vuxen som, jag hade ingen vuxen att vända mig till eller sådär. Så det tycker jag att barn ska ha, för barn vet inte." tjej

Barnen berättar även om allvarligt psykiskt våld, där föräldrar eller andra vuxna är hotfulla, skrämmer, kränker, bestraffar eller hotar att överge eller skada dem. Det kan också handla om föräldrar som utsätter barnets syskon, mamman eller husdjur för våld.

"Jag vet att vi bråkade mycket i min familj men vi slog inte varandra. Alltså slå, slå, nej. [...] Jag och min mamma har kränkt varandra jättemycket." tjej

"Alltså mina föräldrar var på den här perioden att de skulle skilja sig. Vi var barn, jag och mina syskon. Vi såg mycket liksom ute. Föräldrar tjafsar ju, de ska skilja sig. Det var inte mycket våld och så hemma kanske. Men ändå tjafs. Vi var ju ändå små. [...] Det var mycket psykiskt våld." kille

"Min mamma träffade en ny kille som var alkoholist. Han drack mycket och slog mamma. Han skrek, och slog mig och [mitt syskon] också. Då blev jag bara argare och argare." kille

Vuxna har inte agerat på våldsutsattheten

För barn kan det vara svårt att självmant berätta om våldet de utsätts för i hemmet. När förövaren är en förälder förstärks tystnaden ofta av lojalitet, rädsla och osäkerhet. Barn kan vara rädda för konsekvenserna av att

berätta, oroade över att inte bli trodda eller få det stöd och skydd de behöver.

Ett barn berättar att våldet som var en del av barnets vardag var farligt att prata om med andra eftersom det skulle kunna leda till att socialtjänsten ingrep. Eftersom barn sällan berättar självmant måste vuxna ställa frågor och skapa trygga sammanhang där barnen känner sig trygga nog för att våga berätta. När professionella som möter barn ställer direkta frågor och visar att de lyssnar är det ett första steg mot skydd och stöd. För att barn ska våga berätta om sin våldsutsatthet måste de veta att de kommer att få hjälp, stöd och skydd.⁵²

Många av de barn och unga som Barnombudsmannen har samtalat med säger att de aldrig tidigare fått frågor om de utsatts för våld i hemmet: "Polisen hade kommit flera gånger, men då fick min pappa prata istället för mig, om varför jag skrek [...] och ropade på hjälp, eller knackade på grannen. [...] Han hade alltid förklaringar. Polisen pratade aldrig med mig ensam. Hade de gjort det hade jag inte klarat av att ljuga, för jag orkade inte leva i den miljön." tjej

"Jag tror inte det. Jag kommer inte ihåg om jag ska vara ärlig alltså. Samtidigt hade jag inte berättat det heller om jag ska vara ärlig. Om de hade frågat mig, har dina föräldrar någonsin råkat ge dig en örfil eller vad man säger, eller dina syskon... jag hade inte berättat det heller. Men jag tror faktiskt inte att jag har fått frågan." kille

Barn och unga berättar om vikten av att vuxna ställer frågor och agerar när de ser tecken på utsatthet eller våld. En kille berättar att han utsattes för systematiskt våld i hemmet och trots att han uttryckligen sa att han inte ville tillbaka, beslutade socialtjänsten att han skulle återvända dit flera gånger efter korta placeringar i olika familjehem.

52. Rädda Barnen (2022). Mellan stolarna barn som har utsatts för våld och inte får hjälp att må bra igen – ett dubbelt svek. Hämtad från: https://www.raddabarnen.se/globalassets/dokument/rad--kunskap/arbetar-for-barn/rapport_mellanstolarna.pdf

Trots att socialtjänsten ofta varit involverad i familjerna uppger barnen att de sällan eller aldrig fått några frågor om de utsatts för våld i hemmet.

Barn och unga berättar om möten med socialtjänsten där samtal inte lett till några konkreta insatser trots omfattande utsatthet. De upplever att fokus har varit på deras eget beteende snarare än den utsatthet de lever i, och att det saknats intresse från myndigheter att ta reda på de bakomliggande faktorerna som legat till grund för beteendet.

Tabu för killar att prata om sexuella övergrepp

Det är framför allt tjejer som uppger utsatthet för sexuella övergrepp, anmäler sexualbrott och uppger otrygghet kopplat till sexualbrott. Utsattheten är större för tjejer. Samtidigt är det viktigt att synliggöra killars utsatthet i arbetet mot våld och sexuella övergrepp. Risken är annars att deras utsatthet förminsкас, att skulden läggs på dem själva eller att övergrepp till och med skämtas bort. Det kan finnas en rädsla för att bli ifrågasatt i sin manlighet eller utpekad som homosexuell, följt av de fördomar, hat och hot och också den diskriminering som hbtqi-personer ofta utsätts för. Dessa normer och fördomar förstärker tystnaden och gör det ännu svårare för killar att berätta om sina erfarenheter.⁵³

En kartläggning på uppdrag av Stiftelsen Allmänna barnhuset visade att en av fyra elever i gymnasieskolan har erfarenheter av sexuellt våld. Av killarna var det 12 procent som uppgav att de utsatts för sexuella övergrepp, mot drygt 36 procent av tjejerna. Det framgår också att få killar berättar om sin utsatthet.⁵⁴

Ingen av de killar Barnombudsmannen samtalat med har berättat att de utsatts för sexuella övergrepp under uppväxten. Däremot berättar många att de utsatts för grovt

fysiskt våld. I enkätundersökningen uppger 11 procent av de våldsutsatta killarna att de utsatts för sexuellt våld.

Det är också fler killar än tjejer som i samtalen inte pratar om egen våldsutsatthet i hemmet. I enkäten är det fyra gånger fler killar än tjejer som inte svarar på frågan om de utsatts för våld under uppväxten.

Däremot har flera tjejer i våra samtal berättat att de utsatts för sexuellt våld av familjemedlemmar, vänner eller bekanta under uppväxten. I enkäten uppger 50 procent av de tjejer som har svarat att de själva har blivit utsatta för eller har bevittnat våld att de har varit med om sexuellt våld och 88 procent anger att de har erfarenheter av fysiskt våld.

De sexuella övergreppen har lett till långvariga konsekvenser för tjejernas psykiska hälsa, relationer och självkänsla. För många har avsaknaden av stöd och att vuxna i deras omgivning inte agerat förstärkt känslan av svek och ensamhet.

"Jag har varit utsatt för sexuella övergrepp av [anhörig] när jag var liten. Ingen frågar en om hur man mår." tjej

"Och sen när jag var [ung tonåring] någon gång, då började han ju liksom. När han var full så började han närma sig mig. Och då blev det väl lite kaosartat. Eller mamma stannade med honom. Och jag fick vara kvar där. Men då började mitt beteende urartas lite grann." tjej

Många har ofullständig skolgång

En fullföljd skolgång är en viktig kompensatorisk insats under uppväxten, och kan vara avgörande för barns utveckling och framtidsutsikter. Men de allra flesta barn och unga vi samtalat med har en ofullständig skolgång och problemen i skolan har ofta börjat tidigt. De har beskrivit att de har haft stora koncentrationssvårigheter och svårt att hänga med i undervisningen, och har därför skolkat. De har även berättat att

53. Childhood. Pojkar som utsatts för sexuella övergrepp, <https://childhood.se/projekt/overgrepp-mot-pojkar/>.

54. Landberg, Å., Svedin, C. G., & Jonsson, L. (2022). Det gäller en av fyra. Fakta om barn, sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020–2021. Hämtad från: <https://esh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1670211/FULLTEXT01.pdf>.

de konsekvent mötts av låga förväntningar i skolan och inte upplevt att någon egentligen brytt sig om att de har gått till skolan eller inte. Vissa har till och med beskrivit att de har upplevt att lärare tyckt att det har varit skönt när de inte varit i skolan.

Flera barn och unga har berättat att de aldrig haft en stabil skolgång på grund av upprepade sammanbrott i placeringar i familjehem eller på hem för vård eller boende (HVB).

"Jag flyttade mycket mellan olika familjehem. Det gjorde mig arg på allt och alla. Jag slogs i skolan, blev avstängd och slutade till slut gå dit." kille

"Jag gav upp skolan för jag flyttade runt jättemycket." kille

Vissa har haft svårt att hänga med i undervisningen och inte fått det stöd de behövt:

"Det är såhär, jag vågar inte prata med lärare för jag har blivit dumförklarad mycket och det är såhär, jag vågar inte fråga om hjälp. Så då sitter man där i skolan igen." tjej

"Tidigare tyckte jag att skolan var svår, kände mig dum. Kunde inte koncentrera mig och blev trött." kille

Några barn har känt sig illa behandlade av lärare och satts i grupper med andra "energiska" och "bråkiga" barn. Ingen har visat intresse för att ta reda på vilka de är, hur de mår eller varför de beter sig som de gör. I den mån de överhuvudtaget upplever att de fått stöd har det kommit för sent:

"[...] då sitter vi sju elever som inte kan koncentrera oss i ett litet rum med en lärare som inte ens kan ett plus ett." tjej

"Barnen med extra energi ska inte frysas ut av lärarna. I stället ska de få hjälp." kille

"Tjata inte på ungen, utbilda den istället så att den kan förstå sig själv." kille

"Jag har sagt i flera år att jag inte får den hjälp jag behöver, men ingen såg eller hörde det. Nu när jag blivit äldre har de börjat förstå." tjej

"Jag hade behövt att någon sett det som var bra och inte bara det som var dåligt." kille

Flera beskriver att de alltid har känt sig annorlunda och att det lett till frustration och ilska som påverkat skolgången negativt. Långa dagar, stora klasser och krav på att sitta still har gjort det svårt för många att klara av skolan:

"FAST HELT ÄRLIGT, JAG KUNDE INTE...
MOBBNINGEN STÖRDE INTE MIG. DET SOM
STÖRDE MIG VAR ATT JAG VAR IFRÅN MINA
SYSKON OCH MIN MAMMA. DET VAR DET
SOM STÖRDE MIG. JAG KÄNDE SÅN
STRESS FRÅN SKOLAN. SÅ JAG SPRANG
HEM VARJE DAG. VARENDA DAG SPRANG
JAG HEM FÖR ATT SE TILL SÅ ATT
INGENTING HÄNDE MINA SYSKON ELLER
MIN MAMMA."
TJEJ

"SOM LITEN VILLE JAG BARA HEMIFRÅN.
JAG VILLE INTE BO DÄR. MEN INGEN
HJÄLPTE." KILLE

"Jag fick inte vara i klassrummet med alla andra. Jag var i ett speciellt klassrum och kände mig annorlunda. Det gjorde att jag slutade bry mig om skolan." kille

"Jag kan inte sitta stilla i sex timmar vid en bänk. Det blev istället att jag gick och skolkade." kille

"Jag hade mycket ångest och tyckte inte om att vara i stora klasser. Det blev för mycket för mig." tjej

"Från [mellanstadiet] bad jag om att få gå i en mindre klass. Det var både bra och dåligt, för då hamnade jag med andra som inte heller hängde med." kille

Många barn och unga uppger att de aldrig har upplevt skolan som en plats för dem. Skoltiden har ofta präglats av konstanta känslor av misslyckande. Kombinationen av vantrivsel i skolan och en längtan efter samt behovet av gemenskap har bidragit till att många sökt sig bort från skolan:

"Jag slutade helt gå till skolan i [högstadiet]. Jag pallade inte mer, var utmattad av att försöka få bra betyg utan att lyckas. Jag var stökig och blev ofta utkastad från lektionerna. Jag hade önskat att skolan skulle se att jag inte mådde bra. [...] Alla behöver samhörighet. Om skolan är knas kommer man söka sig ut och vilka andra är ute? Det är kriminella unga som är ute. Det är inte bra, men det är inte konstigt." tjej

Våld och mobbning i skolan

I våra samtal är det främst tjejer som berättar om allvarlig utsatthet för mobbning i skolan. I flera fall handlar det om grovt fysiskt och psykiskt våld. De beskriver hur mobbningen haft en stark negativ påverkan på deras psykiska hälsa, självkänsla och känsla av samhörighet. Några killar har i samtal med oss nämnt att de har mobbat andra i skolan,

men färre killar än tjejer har berättat om utsatthet för mobbning i skolan.

Men i enkätsvaren framkommer det att killar i något högre grad än tjejer utsatts för våld i skolan. Av de totalt 354 barn och unga som har svarat i vår enkätundersökning att de själva har blivit utsatta för eller har bevittnat våld framgår att våldet utövats på bland annat skolan. Totalt 42 procent av killarna och 37 procent av tjejerna svarade att de har erfarenheter av våld i skolan.⁵⁵

"Jag blev ganska mobbad i skolan också. Det var inte bara så här psykisk mobbning. Det var väldigt mycket fysisk mobbning också. Mina första skolor kommer jag inte ens ihåg. Det är för jobbigt." tjej

"Och då möttes jag av detta gänget från skolan då, flera stycken. De skrek på mig. De hotade mig att jag skulle ta livet av mig. [...] Och jag bara stod där liksom. Och sen när jag skulle gå hem, jag vågade ju inte gå hem." tjej

Den som utsätter andra för mobbning löper en risk för fortsatt våldsamt beteende, normbrytande handlingar och i vissa fall kriminalitet. Risken att begå brott senare i livet är signifikant högre för den som mobbar andra.⁵⁶

Även killar tar upp mobbning och vad det kan leda till:

"Det kan vara så att när du var tolv år så var du en liten kille som blev mobbad hela tiden. Du är trött på det liksom. Kommer du ut, skjuter och du klarar dig. Polisen tar inte dig. Det är klart man visar respekt för den killen. Vem ska våga säga till dig någonting nu? Du har redan tagit ett liv. Ingen vågar säga någonting till dig. Du får högre status. Det leder till att du börjar sälja narkotika och tjäna pengar på det. Och sen skjuter igen och hamnar i fängelset. Så det slutar". kille

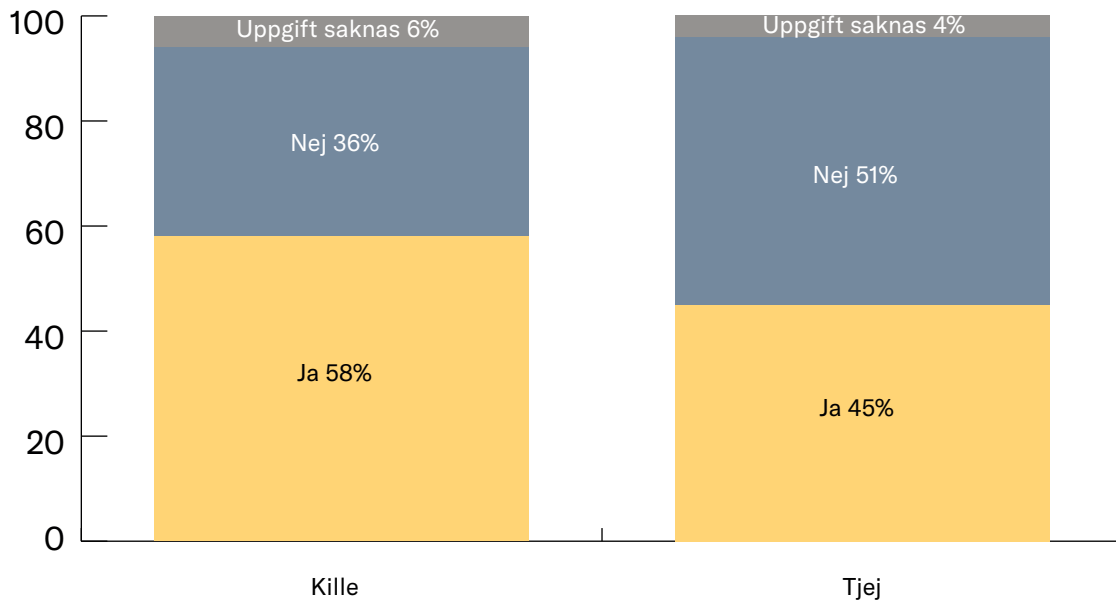
55. Andelar redovisas i förhållande till 269 killar och 76 tjejer.

56. Brå (2012), School Bullying, Depression and Offending Behaviour Later in Life, <https://bra.se/english/publications/archive/2012-06-11-school-bullying-depression-and-offending-behaviour-later-in-life>

Barnombudsmannens enkät om skolgången

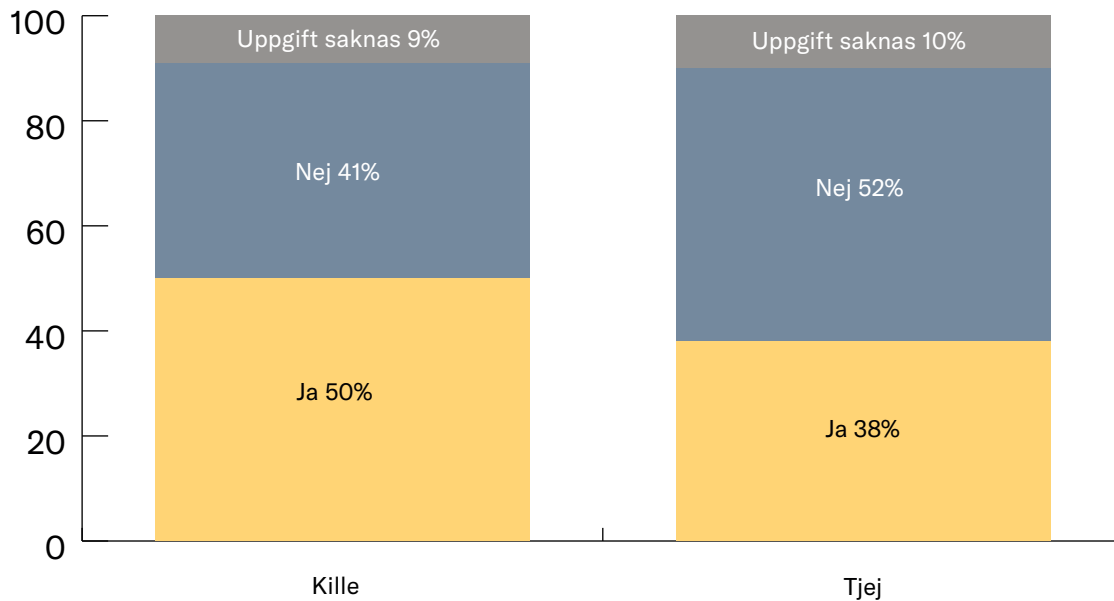
Totalt 38 procent (207 stycken) uppger att de inte har gått i skolan regelbundet. Det är vanligare bland tjejer (51 procent) jämfört med killar (36 procent).⁵⁷

Andel frihetsberövade killar och tjejer som har gått i skolan regelbundet. (%)

På frågan om de har fått hjälp eller stöd för att klara av skolan och för att känna sig trygga svarade 43 procent (235 stycken) att de inte fått hjälp eller stöd. Det var vanligare bland tjejer (52 procent) jämfört med killar (41 procent).

Andel frihetsberövade killar och tjejer som har fått hjälp eller stöd för att klara av skolan och känna sig trygg.⁵⁸ (%)

57. A Andelar redovisas i förhållande till 438 killar och 87 tjejer.

58. Andelar redovisas i förhållande till 438 killar och 87 tjejer.

Barn får inte tillgång till hjälp, skydd och stöd

Socialtjänsten har det övergripande ansvaret för att säkerställa att barn och unga får den omsorg, trygghet och det stöd de behöver för en god uppväxt. Det innefattar både förebyggande insatser och att ingripa när ett barn misstänks fara illa.

En majoritet av de barn och unga som vi har intervjuat har haft kontakt med socialtjänsten innan de frihetsberövades. I vissa fall har socialtjänsten blivit involverade i barnens liv från tidig ålder, oftast efter orosanmälan från förskola eller skola. Trots detta, och oavsett när socialtjänsten kommit in i deras liv, har barnen ytterst sällan fått frågor om hur de har det hemma:

"Utredningarna blev bara tomma ord på papper utan riktig hjälp. Socialtjänsten pratade bara med min mamma. Ingen frågade mig eller mina syskon hur vi mådde eller vad vi behövde för hjälp." kille

Endast ett fåtal av barnen har fått insatser utifrån sin egen våldsutsatthet. I stället har stöd ofta uteblivit tills de själva har utvecklat ett problematiskt beteende, men inte ens då har frågor ställts om de bakomliggande orsakerna.

Bristen på intresse för deras livssituation har skapat en stark känsla av svek och ensamhet: "Det är viktigt att ha vuxna som i steg ett vill lyssna på barn, på riktigt. Man måste vilja lyssna till att börja med för att förstå." tjej

Många av de vi har samtalat med har omfattande erfarenhet av samhällsvård utanför det egna hemmet, präglad av upprepade omplaceringar under uppväxten. Ofta har deras tid på varje placering varit så kort att de inte hunnit landa eller etablera sig i skolan innan de på nytt rycks upp:

"Jag tycker inte att man borde flytta ungdomar hela tiden. Det är massa olika ställen, och då blir det som att man tänker:

"HAN [KONTAKTPERSON] TOG UT MIG EN GÅNG I VECKAN, TVÅ GÅNGER I VECKAN, OCH ÅT OCH SÅNT. FATTAR DU? DET VAR INGEN HJÄLP." KILLE

'Jag kommer bara vara här en liten stund, så jag kan göra vad som helst, för jag kommer ändå flyttas snart.' Man bygger inte upp någon känsla av hem." kille

Barn och unga upplever att viktiga beslut om deras liv regelbundet fattas av vuxna de aldrig träffat och utan att någon frågat dem om vad de själva vill. De berättar om ständiga byten av socialsekreterare, vilket har gjort det svårt att skapa en trygg och kontinuerlig relation. En kille berättar att han har bytt socialsekreterare fem gånger under en månad utan att få någon förklaring. Han säger att han känner sig som "bara ett papper."

En annan kille berättar att han haft tjugo-fyra socialsekreterare. "Hon kände inte mig, hon vet inte vad som är bäst för mig. Det är inte logiskt." kille

Samtidigt har de själva ibland känt behov av att byta socialsekreterare men då har det i praktiken sällan eller aldrig varit möjligt. Det finns en stark frustration över att vuxna inte tar sitt ansvar eller lyssnar:

"Det borde vara enklare att få byta socialsekreterare. Jag var tvungen att ringa IVO för att anmäla kommunen eftersom min socialsekreterare inte svarade på åtta veckor." tjej

"Om tanken är att bygga relation – varför har vi inte mandat att få byta socialsekreterare?" kille

"ATT LYSSNA PÅ VAD BARNEN VILL, DERAS ÖNSKEMÅL, FÖRSTÅR DU? MEN 98 % AV ÖNSKEMÅLEN VI LÄGGER FRAM GÅR INTE IGENOM. DET KÄNNES SOM ATT NÅGON ANNAN STYR VÅRA LIV, OCH VI ÄR MAKTLÖSA." KILLE

"BARA FÖR ATT JAG PRATAR MED NÅGON, KOMMER DET LÄGGA MAT PÅ BORDET?" KILLE

Allvarlig kritik mot HVB

Av de barn och unga som har varit placerade utanför det egna hemmet har många erfarenhet av placeringar på HVB. Syftet med placeringsformen är att ge barnet det stöd, den vård och behandling som barnet inte har fått tillgång till i hemmiljön samt skapa förutsättningar för en positiv utveckling. Genom adekvata insatser ska barnet ges möjlighet att återgå till ett mer tryggt, stabilt och självständigt liv med bättre förutsättningar för framtiden.

Men den verklighet som barn och unga beskriver ser annorlunda ut. Istället för att vara en tid när samhället på riktigt ska ge barnet den vård och stöd som behövs, blir det i stället ett tillfälle där kriminella hinner före och når barnen.

HVB beskrivs återkommande som en skadlig och kaotisk miljö, präglad av pågående kriminalitet, brist på kunskap samt otillräckligt stöd och skydd. Alltför många av dessa boenden drivs eller bemannas av personer med kopplingar till kriminella nätverk, vilket framkommit i såväl samtal med barn som i en rapport från Polismyndigheten.⁵⁹ Detta förvärrar situationen ytterligare för de placerade barnen.

HVB är avsett att ge trygghet, vård och förutsättningar för en positiv utveckling,

men i vissa fall tycks det snarare motverka sitt syfte, och barnen riskerar i stället att fara ännu mer illa.

"Det är inte som behandling. Folk sålde knark, sålde vapen." kille

De lyfter bland annat att en placering på HVB i regel leder till att destruktiva beteenden förstärks och att det är vanligt att introduceras i kriminalitet där:

"...och sen när de la mig på ett HVB-hem så träffade jag andra kriminella. [...] Kanske lite mer kriminella människor än vad jag umgås med. Då blir det så att man fick erfarenheter av kriminalitet. [...] Det började med smågrejer och blev värre och värre." kille

Flera av de barn och unga som har erfarenhet av bristfälliga och skadliga miljöer ifrågasätter starkt HVB som placeringsform. De anser att den är ytterst olämplig för att förebygga att barn och unga utvecklar ett kriminellt beteende.

"På vissa HVB-hem fanns ingen personal, och andra ungdomar tog ledarrollen. De kunde beordra andra att göra kriminella saker, och ingen reagerade." kille

Droger användes helt öppet på hemmet. *[...] Det gick att stå och röka cannabis utomhus och sedan bara gå in på sitt rum igen utan konsekvenser"* kille

59. Polismyndigheten, NOA (2024). SIS och HVB-hem, Dnr HD5800-4/2024

"DE SLÖSAR BARA PENGAR. JAG SITTER
DÄR OCH SNACKAR SKIT. DE BJUDER PÅ
FIKA OCH MAT. DET ÄR JÄTTEONÖDIGT."
KILLE

"DE LÄGGER BEHANDLINGSPLANER
FÖR MIG. JAG GÖR DEM, KOMMER UT,
OCH EFTER TVÅ VECKOR BLIR JAG
MISSTÄNKT FÖR NYA BROTT. VÄRRE
BROTT." KILLE

"UNGDOMAR TAR HAND OM
UNGDOMAR." TJEJ

"DET FINNS INGEN KÄRLEK PÅ
HVB-HEM." TJEJ

"DET FINNS ANDRA SOM KAN TRIGGA
EN PÅ HVB-HEM." KILLE

"FOLK SOM INTE VET VAD MISSTAG
ENS BETYDER KOMMER INTE
KUNNA HJÄLPA EN." TJEJ

BARNOMBUDSMANNENS ANALYS

Genomgående våldsutsatthet

I samtalen med barn och unga som är frihetsberövade framträder diskrepansen mellan det skydd och stöd som alla barn har rätt till och den utsatthet som råder i deras verklighet. Samhällets åtaganden att säkerställa alla barns rättigheter står i skarp kontrast till de erfarenheter dessa barn och unga vittnar om. Trots att det finns en lagstiftning som ska skydda barn, tvingas många leva kvar i miljöer där de utsätts för försummelse och våld i hemmet inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Detta är helt oacceptabelt.

Alla former av våldsutsatthet kan få allvarliga konsekvenser för barn, med risk för både omedelbara och långsiktiga skador på deras fysiska och psykiska hälsa. Forskning visar att barn som utsätts för våld löper en ökad risk att utveckla posttraumatiskt stressyndrom (PTSD), inlärningssvårigheter och destruktiva beteendemönster.⁶⁰

De barn och unga som vi har samtalat med beskriver en tillvaro där de tidigt har behövt navigera i miljöer präglade av våld och övergrepp i hemmet, i skolan, i närområdet och inom samhällsvården. Trots att samhället har en skyldighet att ge skydd och stöd har deras utsatthet osynliggjorts, ignorerats eller avfärdats. Många uttrycker att vuxna i deras närhet inte har agerat trots tydliga signaler från barnen. Istället har fokus ofta riktats mot deras egna beteenden snarare än de bakomliggande orsakerna till varför de agerar som de gör.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Barn och unga som växer upp i en heders-

kontext utan frihet och trygghet i hemmet löper en hög risk att söka sig till alternativa gemenskaper som erbjuder en känsla av tillhörighet, skydd och makt. De saknar detta i sin hemmiljö och får det ofta inte heller genom samhällets skyddssystem. När socialtjänsten, skolan och rättsväsendet misslyckas med att identifiera och skydda de särskilt utsatta barnen kan kriminella nätverk för vissa framstå som den enda möjliga utvägen snarare än ett medvetet val.

Hot om eller rädsla för att utsättas för barn- eller tvångsäktenskap kan tvinga barn och unga att fly från sin familj. Om de inte får tillgång till skydd och stöd från samhället blir de särskilt sårbara för exploatering och rekrytering till kriminella nätverk. Tjejer som bryter mot hedersnormer riskerar att utsättas för våld från familj och närstående. När samhällets skydd brister och de inte får det stöd och skydd de har rätt till, lämnas de i en extremt utsatt situation. I desperation riskerar dessa tjejer att söka trygghet hos kriminella som utlovar skydd och stöd men som i stället manipulerar och utnyttjar dem för egen vinning. Detta leder till en mycket allvarlig utsatthet och ökar risken för att dras in i kriminalitet.

Det behövs både brotts- och våldsförebyggande insatser

Barnombudsmannen ser ett tydligt behov av fördjupad kunskap hos berörda aktörer om våldets konsekvenser för barn och unga, både på kort och lång sikt, samt en ökad förståelse av hur hedersrelaterat våld och förtryck kan utgöra en riskfaktor för att dras in i kriminalitet. Barnombudsmannen vill

60. Socialstyrelsen (2015). Utsatthet i unga år och psykisk ohälsa i vuxen ålder <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2015-6-55.pdf>

understryka att de flesta våldsutsatta barn inte blir kriminella. Däremot är det tydligt att våldsutsatthet i hemmet är en riskfaktor bland de barn och unga som senare hamnar i kriminella miljöer.⁶¹ Sambandet är så starkt att det understryker behovet av både brotts- och våldsförebyggande arbete. Att tidigt identifiera och skydda barn som utsätts för våld är avgörande för alla barn, men är även centralt för att bryta trenden där barn rekryteras och utnyttjas av kriminella nätverken.

Samhällets förmåga att upptäcka och skydda barn som växer upp med våldsutsatthet och försummelse måste stärkas. Barnombudsmannen har tidigare lyft vikten av tidiga och samordnade insatser från socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård samt tandvård. Vi menar att det krävs strukturella förändringar, som till exempel obligatoriska hembesöksprogram via BVC, nationell screening för trauma och en sammanhållen strategi mot våld mot barn med särskild fokus på våldsutsatthet i hemmet.⁶²

Samhällets stöd brister

Barn och unga som är frihetsberövade har tidigt i livet ofta blivit svikna av vuxenvärlden som inte har förmått skydda dem, långt innan de drogs in i kriminella kretsar. De kommer ofta från en otrygg hemmiljö och har föräldrar med egna problem såsom missbruk, psykisk ohälsa, ekonomisk utsatthet eller kriminalitet. Barn och unga uttrycker att de sällan känt sig delaktiga i de insatser som riktats mot dem och deras familjer. Om de alls erbjudits insatser har dessa generellt varit kortsiktiga, utan hänsyn till deras verkliga behov. Uppföljningen av insatserna har också varit ytterst bristfälliga i det som framkommit i samtalen.

I Barnombudsmannens samtal med barn framkommer återkommande att föräldrarnas rättigheter och perspektiv prioriterats över barnets rätt till skydd och stöd. Det innebär att de som är mest beroende av samhället för att få sina rättigheter tillgodosedda inte får det.

Skolan brister i stöd

Det faktum att skolan är en viktig kompensatorisk faktor verkar inte till fullo komma dessa barn till del. Majoriteten av de barn vi samtalat med har en ofullständig skolgång. De har ofta flera tidigare placeringar i samhällsvård vilket också påverkat deras skolgång. Det har mötts av låga förväntningar, inte fått det stöd de har behövt och ofta känt att ingen egentligen bryr sig om de kommer till skolan. De har upplevt skolan som en otrygg miljö med våld och mobbning.

Barnombudsmannen anser att arbetet med att förebygga och motverka mobbning är särskilt angeläget att prioritera så att skolan kan vara en trygg plats för alla barn. Skolan är viktig för alla barn, något som frihetsberövade barn och unga själva är väl medvetna om. Men många av dem har tidigt helt slutat gå till skolan. När barn och unga ger råd till barn och unga som riskerar att hamna i kriminalitet, är ett återkommande råd att fortsätta gå till skolan fast de inte vill. Att jobba mot mobbning är att arbeta brottsförebyggande, och forskning visar att det finns kopplingar mellan att utöva mobbning och att begå brott senare i livet.⁶³

Behovet av genomgripande åtgärder på HVB

De vittnesmål vi har tagit del av ger en skrämmande bild av HVB som en rekryte-

61. Siponen, Rebecca (2024). The role of Psychiatric diagnoses among youth offenders, Örebro Universitet

62. Barnombudsmannen (2025). Det har alltid funnits våld, alltså där det funnits problem, <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/det-har-alltid-funnits-vald-alltsa-nar-det-har-funnits-problem-barnombudsmannen-rapporterar.pdf>

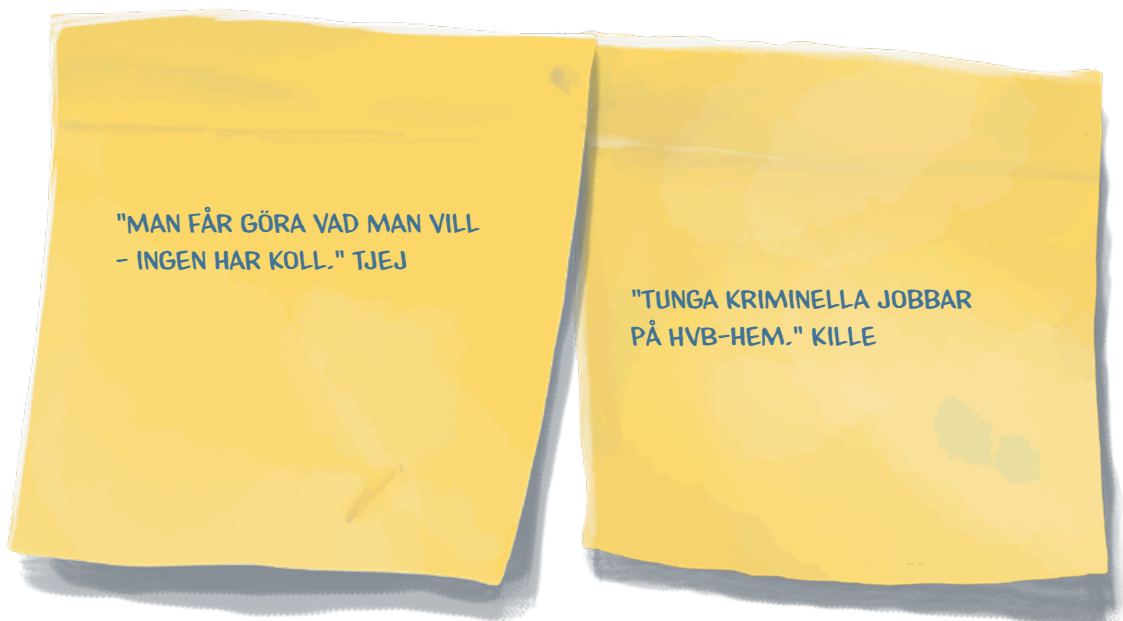
63. Yle (2022) Forskning: Mobbare har en högre risk att begå våldsbrott, <https://yle.fi/a/7-10020366>

ringsbas för kriminella nätverk snarare än en trygg miljö för rehabilitering och utveckling. Barn och unga beskriver en tillvaro där kriminalitet normaliseras och där våld, hot och droger är en del av vardagen.

Barnombudsmannen ser mycket allvarligt på den situation som barn och unga beskriver på HVB. Problemet ligger inte i placeringsformen i sig, utan i hur tillstånd beviljas, hur verksamheterna bedrivs och hur Inspektionen för vård och omsorg (IVO) utövar tillsyn över dessa boenden.⁶⁴ Särskilt

allvarligt är det när kriminella aktörer tillåts driva HVB eller när personal saknar den kompetens som krävs för att arbeta med barn och unga i utsatta situationer.

Barnombudsmannen ser ett stort behov av omedelbara och genomgripande åtgärder för att säkerställa att barn och unga som placeras på HVB får den trygghet och det skydd de har rätt till. Detta kräver en skärpt uppföljning och tillsyn, högt kompetenskrav för personal, samt en striktare kontroll av vem som tillåts bedriva HVB-verksamhet.

64. SVT (2024). Mannen nekades HVB-tillstånd två gånger - kunde ändå driva hem i flera år, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/mannen-nekades-hvb-tillstand-tva-ganger-kunde-anda-driva-hem-i-flera-ar>

"DET HÅKTET ÄR KÄNT FÖR ATT HA STRIDSPLITAR. VÅLDSAMMA OCH OTREVLIGA. EN [ANNAN] BERÄTTADE OM EN MISSHANDEL DÄR [...] AXELN GICK UR LED." TJEJ

BARNENS ERFARENHETER AV ATT VARA FRIHETSBERÖVAD

"Vi är väl medvetna om att vi har begått brott, gjort fel och avtjänar vårt straff. Vi ska inte behöva knäckas och förnedras också." tjej
I våra intervjuer med barn och unga som är frihetsberövade på häkten, SiS ungdomshem och anstalt beskriver de flesta en psykiskt påfrestande situation.

En övervägande majoritet av barnen har erfarenheter från flera olika typer av institutioner. Därför har de kunnat dela med sig av erfarenheter från fler institutioner än den de vistats på vid intervjutillfället.

Barn och unga berättar om allvarliga rättighetskränkningar som de utsätts för. De berättar om våld och övergrepp, både från personal och andra intagna. För vissa började utsattheten redan vid gripandet men erfarenheter av våld och kränkningar är återkommande i samtliga miljöer, särskilt i häkten och på vissa SiS ungdomshem.

Utöver den fysiska och psykiska utsattheten beskriver barn och unga även omfattande brister inom flera grundläggande områden, såsom skolgång, bemötande, så kallade nakenvisitationer, tillgång till hälso- och sjukvård, tandvård, hygien och möjligheten att få tillräcklig mat.

Många av de barn vi har intervjuat har vuxit upp i miljöer präglade av våldsutsatthet och övergrepp. Att denna utsatthet fortsätter även

på institutionerna förstärker deras sårbarhet ytterligare. När de vuxna som arbetar inom staten, och som har ett ansvar att garantera skydd och rehabilitering, i stället bidrar till en fortsatt utsatthet genom normalisering av våld och kränkningar, undergrävs barnens möjligheter till återhämtning och en positiv framtid.

Barn utsätts för våld och maktmissbruk

"Sekunden vi blir gripna behandlas man som man inte är människa [...] mänskligheten går ur en". kille

Frihetsberövade barn och unga har en rad grundläggande rättigheter enligt barnkonventionen, som sedan januari 2020 är svensk lag, samt enligt flera andra viktiga nationella lagar och internationella konventioner. Misstänkta och dömda personer, i synnerhet barn, ska bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som frihetsberövandet innebär.⁶⁵

65. 1 kap. 4 § häkteslagen (2010:611) och 1 kap. 4 § fängelselagen (2010:610); Barnkonventionen, artikel 37 (c)

För barn och unga som avtjänar sitt straff på SiS ungdomshem enligt lagen om sluten ungdomsvård (LSU), ska verkställigheten utformas på ett sätt som främjar deras återanpassning i samhället och motverkar de skadliga konsekvenserna av frihetsberövandet.⁶⁶ Det är samhällets ansvar att säkerställa att dessa rättigheter efterlevs och att barn som frihetsberövats inte utsätts för ytterligare kränkningar under statens vård.

Men de berättelser som barn och unga delar från institutioner som arrest, häkte och SiS ungdomshem, visar en annan verklighet. Istället för stöd och återanpassning beskriver många en tillvaro präglad av isolering, brist på meningsfulla insatser och i vissa fall ytterligare utsatthet för våld och kränkningar.

Trots krav på att barn endast ska placeras i polisarrest i undantagsfall har antalet placerade barn ökat kraftigt, med rekordnivåer 2024.⁶⁷

Barn och unga berättar om maktmissbruk och bestraffningar från personal, vilket i sin tur bidrar till en kultur av tystnad och rädsla. Många barn uttrycker en känsla av utsatthet och upplever att det saknas någon att vända sig till för att få hjälp eller upprättelse.

"Och sedan tog de ned mig och tog av mig alla mina kläder förutom mina kalsonger och kastade in mig i isolering. Du vet vad isolering är? Det är som ett jättelitet rum. Sen är det en liten madrass bara. Och de kan ju ändra temperaturen och göra att det blir för kallt för varmt. Så när man slängde mig in där i isoleringen så gjorde man att det blev, skitkallt. Jag hade bara kalsonger på mig. Jag fick vara där i [flera] timmar." kille

En tjej berättar om hur hon upplevde tiden som förnedrande. Hon önskar att hon hade kunnat anmäla eller berätta för någon

annan om det som pågick, men hon var för rädd för hur personalen skulle reagera på klagomål:

"De förnedringarna och sådana grejer. Men jag hade bara min advokat att kunna nå ut till. Jag hade önskat typ att få ha en myndighet som jag kan ha kontakt med 24 timmar om dygnet. Någon jag kan kontakta för att berätta vad som hänt, och som kan dokumentera det direkt. Jag skickade JO-anmälan [...] under häktesperioden. Men jag hade alltid en rädsla... för jag visste att plitarna kunde läsa igenom det. Jag var rädd att deras bemötande skulle bli ännu mer värre och förnedrande, att jag skulle bli utsatt för andra saker."

"Jag var alltid rädd. Jag försökte gömma mina klagomål genom att lägga dem i sjukvårdsbrev, eftersom de [personal på häkte] inte får öppna sådana. Men att jag ens behövde göra så... det var en konstant stress." tjej

"JAG BLEV MISSHANDLAD PÅ [NAMN PÅ HÄKTE]. JAG TRYCKTE PÅ KNAPPEN FÖR ATT GÅ PÅ TOALLETEN, OCH PERSONAL RUSADE IN OCH SLET AV MIG KLÄDERNA. JAG FRÅGADE: 'VARFÖR GÖR NI SÅ HÄR?' DE PRESSADE NER MIG OCH JAG SA: 'JAG HAR INTE ENS GJORT NÅGOT.' DE SA ATT JAG SKULLE HA HOTAT DEM. SEN TOG DE MIG TILL ISOLERINGEN. FLERA SATTE SIG PÅ MIN RYGG, TOG AV ALLA MINA KLÄDER OCH SPRANG UT. JAG LÅG DÄR NAKEN, INFÖR PERSONAL. SEDAN FÖRDE DE MIG, NAKEN, GENOM [FLERA] AVDELNINGAR. [...] JAG GJORDE INGET MOTSTÅND." KILLE

66. 2 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

67. SVT (2024). Kraftigt ökning av barn i arresten, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/ost/kraftig-okning-av-barn-i-arresten-kopplas-till-gangens-rekrytering-av-unga-till-brott>

"VI ÄR FORTFARANDE MÄNNISKOR HÄR INNE, MEN DET KÄNNES INTE SÅ. DET KÄNNES SOM ATT VI BEHANDLAS SOM DJUR. VISSA I PERSONALEN BRYR SIG INTE ALLS. DE HAR EN INSTÄLLNING SOM SÄGER: 'DU HAR BEGÅTT ETT BROTT.' MEN JAG ÄR BARA MISSTÄNKT, INTE DÖMD. ÄNDÅ BEMÖTS JAG SOM OM JAG REDAN ÄR SKYLDIG. DET ÄR SOM ATT DE TÄNKER: 'DU FÖRTJÄNAR DET HÄR...'" KILLE

"PERSONALEN SITTE MYCKET OCH PRATAR MED VARANDRA. MAN MÄRKTE GANSKA OFTA ATT DOM TÄNKTE PÅ HUR DOM SKULLE GÖRA SITT JOBB ENKLARE. TEX. DOM FRÅGAR OFTAST DIREKT PÅ MORGONEN NÄR MAN ÄR TRÖTT OM MAN VILL GÅ PÅ PROMENAD. DOM GÖR DET FÖR DÅ SÄGER MAN NEJ OCH DÅ BLIR DET ENKLARE FÖR DOM." KILLE

"Jag vill berätta om hur jag har haft och hur jag mår, hur barn och unga blir behandlade och hoppas att min historia ska hjälpa till att det blir bättre för andra barn som kan hamna i min situation. För jag vet att inget hinner bli bättre för min del." tjej

I samtalen lyfter barn och unga att våld mellan intagna på låsta institutioner är vanligt förekommande. De uttrycker att "ungdomarna styr" på vissa SiS ungdomshem och att de äldre intagna utgör en otrygghet för de yngre.

"Jag tycker synd om de yngre, det är de äldre ungdomarna som styr helt och hållet, det är kaos på vissa ställen, ni har tappat det totalt." kille

"Personalen vågar inte ens säga emot ungdomarna eller hjälpa, de är själva rädda. Ungdomarna kan vara sjukt våldsamma, ingen vågar gå emot dem. [Personalen] vågar inte ens sitta och äta med ungdomarna." kille

Barn och unga uttrycker att personalens bemötande har en avgörande inverkan på deras tillvaro och välmående. Många berättar om en känsla av utsatthet i relation till personalen. Särskilt påtaglig är rädslan för nattpersonalen, det framkommer en stark oro för att mötas av mindre vänliga personer och bristande förståelse under de mest sårbara timmarna på dygnet.

"Min advokat sa att han inte kunde göra något om personal slog mig, för ingen skulle tro mig. Alla tror bara på personalen. På [namn på häkte] var det mer våld på natten, eftersom det fanns knappt chefer som kunde se om något fel hände. I arresten brydde de sig knappt. De gav dig mat och gick därifrån utan att prata med dig. I häktet var de mer aggressiva." kille

"Mitt ord går aldrig förbi någon som har uniform på sig." tjej

"Vi blir behandlade som djur. Känns som en soptipp" tjej

"De missbrukar isoleringen på häktet. Personalen måste få en utbildning och typ kontroll om barns rättigheter och hur man ska behandla barn" tjej

Integritetskränkande kroppsvisitationer

Både tjejer och killar berättar om starka känslor av skam och förnedring när de tvingats klä av sig nakna. Den som är frihetsberövad kan i olika sammanhang kroppsvisiteras och behöva ta av sig sina kläder av säkerhetsskäl. Flertalet av de vi intervjuat berättar om skrämmande upplevelser i samband med kroppsvisitationer som skett på ett olämpligt sätt. Att bli kroppsvisiterad av personal av motsatt kön beskrivs särskilt kränkande och förnedrande.

"Jag blev chockad när jag kom till arresten. När jag kom dit fick jag klä av mig naken framför [flera] manliga vakter eller poliser och fick byta kläder [...] polisen ska inte tvinga [barn] att klä av sig. Det är konstigt. Behandla mig som en människa, inte smuts." tjej

Många upplever en stark känsla av maktlöshet, som att kroppen inte längre är deras egen utan istället något som kontrolleras av andra främmande vuxna:

"De tog ut mig från rummet, de sa "vi ska visitera". De nakensiterade mig, de tog mina kläder, jag satt naken i ett rum [...]. Jag kom tillbaka till mitt rum, de hade vält allt, min madrass, allting. Jag frågade dem: varför visiterar ni mig [nattetid]? "Ja, men det får vi göra" och så gick de. [...] Han beskriver att han berättade om händelsen för en chef: "De skulle starta en utredning men det hände ingenting såklart." kille

Grundläggande behov ignoreras

Barn och unga som är frihetsberövade har rätt att äta sig mätta och få tillgång till nödvändiga hygienartiklar. De berättar att det ofta ignoreras. De har i många fall inte kunnat sköta sin personliga hygien eller fått gå på toaletten när de har behövt.

Flera barn och unga berättar också om att de inte har fått tillräckligt med mat i häktet. Ofta är maten kall eller fryst, vilket gör det svårt att äta. De lyfter att middagen serveras redan kl.16.00 utan möjlighet att spara maten till senare. Det leder till att många känt sig hungriga under kvällar och nätter.

Flera tjejer lyfter bristen på tillgång till mensskydd eller att de bara fått små bindor som inte räcker till. De har känt sig generade och att de varit till besvär när det sedan lett till att de blött igenom sängkläderna. Möjligheterna att duscha varierar också kraftigt mellan olika häkten. Vissa har fått duscha dagligen, medan andra bara fått möjlighet att duscha var tredje eller var fjärde dag.

"PERSONALEN KAN BE DIG HÅLLA TYST. VARA OTREVLIGA OCH SÄGA GREJER TILL DIG. FÖR DE VET ATT DE ALDRIG KOMMER TRÄFFA DIG. SÅ DÅR KAN DE VARA ÄNNU MER OTREVLIGA. FÖR ATT I ARRESTEN ÄR DET INTE KRIMINALVÅRD ELLER SÅ. DET ÄR [VAKTBOLAG] ELLER VAD DET ÄR." KILLE

"Det var så att jag inte fick byta underkläder på fyra dagar." tjej

"Man får ofta vänta väldigt länge från att man säger till att man behöver gå på toa. Cirka en och en halv timme på kvällen får man vänta. Och man får inte behöva gå på toaletten flera gånger samma kväll, samtidigt blir de väldigt arga om man använder handfatet till att gå på toa." tjej

"På natten får man vänta 3-4 timmar på att få kissa." kille

"Händer ofta att dom skiter i en så man inte får duscha på fyra dagar. Det går inte att klaga, det är personalen som bestämmer. Varit häktad flera gånger. Olika på olika ställen. Alla har olika rutiner." kille

Trots det som framkommit om missförhållanden och övergrepp, innebär tiden som frihetsberövad ändå en form av lugn för vissa. Några barn och unga beskriver en befriande känsla av att komma bort från ett destruktivt liv präglad av våld, hot, kriminalitet och utsatthet. De har levt i en tillvaro där de konstant behövt se sig över axeln och frukta för sitt eget samt andras liv, och upplever att de fått en möjlighet till nystart. Många uttryckte att frihetsberövandet gav dem en chans att reflektera över sina livsval, och att den strukturerade miljön på institutionen kunde erbjuda trygghet som tidigare saknats.

Barn isoleras i strid med lagen

"Att vara inlåst 23 timmar om dygnet tar på psyket... Det är inte mänskligt." tjej

Barn i häkte har enligt lag rätt till minst fyra timmars dagliga aktiviteter som bryter isoleringen. Syftet med denna lagstiftning är att skydda dem från de skadliga effekterna av isolering, som kan vara särskilt allvarliga för barn med tidigare trauman eller psykisk ohälsa.⁶⁸ Trots detta vittnar de allra flesta barn och unga vi har intervjuat om att de inte har fått tillgång till de isoleringsbrytande åtgärder de har rätt till, utan istället isolerats under längre perioder i häkte.

En kille beskriver att han bara hade isoleringsbrytande aktiviteter endast en halvtimme per dag när han var häktad. En annan kille berättar att han under sina första tre veckor som frihetsberövad inte fick träffa någon alls eftersom han satt i en så kallad

sjukcell. Efter det fick han bara 40 minuters isoleringsbrytande åtgärder per dag.

"Isolbrytande – ofta personalbrist och inställt, men man fick info om att man har rätt till det." kille

"De säger fyra timmar, men man får max två. Ibland bara 30 minuter eller en timme. Jag har under mina [lång tid i häkte] aldrig fått fyra timmar isoleringsbrytande. När man frågar varför svara de att de inte har tillräckligt med personal." kille

En kille slår fast att rätten till fyra timmars isoleringsbrytande aktiviteter i praktiken inte existerar.

"Alltså den här grejen med fyra timmar, det är skitsnack. Alla vet om det. [...] De säger att allt räknas, men en kort promenad för att gå på toa är inte isoleringsbrytande." kille

Även samsittning, som är en form av social interaktion med andra intagna används

FN:s konvention om barnets rättigheter

Alla barn har rätt till liv och utveckling (artikel 6) samt till bästa möjliga hälsa (artikel 24). Frihetsberövade barn ska behandlas humant och med respekt för sin värdighet (artikel 37).

Enligt barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet (p. 95) ...måste hänsyn tas till frihetsberövade barns behov bland annat av att ha möjligheter att umgås med andra barn och att delta i idrott, fysisk träning och fritidsaktiviteter. De har också rätt till adekvat fysisk och psykisk hälso- och sjukvård.

Fängelselagen (2010:610)

4 kap. 1 §: Intagna i fängelse ska erbjudas minst en timmes daglig utevistelse om det inte finns synnerliga skäl mot det.

4 kap. 3 §: Barn får inte placeras så att de vistas med vuxna, om det inte anses vara till barnets bästa.

Häkteslagen (2010:611)

2 kap. 5 a §: Barn i häkte ska få vistas med personal eller någon annan person i minst fyra timmar per dag.

2 kap. 7 §: Barn ska få möjlighet till en timmes utevistelse per dag, om inte särskilda skäl hindrar det.

2 kap. 3 §: Barn får inte placeras så att de vistas med vuxna, om det inte anses vara till barnets bästa.

68. Kriminalvården (2023). Kort om häktade barn, <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/kort-om-haktade-barn.pdf>

som en isoleringsbrytande åtgärd. Men barnen upplever inte alltid att det är meningsfullt för dem. En tjej beskriver att hon fick en mer än dubbelt så gammal samsittare, något som bara gjorde henne obekvämt och ledde till en situation som var svår för henne att hantera.

Andra beskriver att personalen ljuger för dem:

"De säger att det gått två timmar, men jag vet själv att jag kollat på klockan och det har inte gått mer än en timme." kille

Isolering har allvarliga konsekvenser för den psykiska och även fysiska hälsan. Ett återkommande tema i barns och ungas berättelser är behovet av mänsklig interaktion. De beskriver att den totala avsaknaden av kommunikation med andra leder till förvärrad psykisk ohälsa och känslor av desperation och maktlöshet.

"Det här är inte något liv. Särskilt inte för barn. Som barn behöver man någon att prata med. Man kan få psykoser här." kille

En av de mest framträdande känslorna som beskrivs av barn och unga är vanmakten över att vara helt isolerad och avskuren från omvärlden. En tjej uttrycker detta tydligt:

"Jag är helt maktlös. Jag förstår att man måste sitta inlåst om man har gjort saker. Men att vara inlåst 24 timmar om dygnet utan kontakt med omvärlden, det är inte mänskligt för någon."

Hennes upplevelse visar hur den extrema isoleringen också bidrar till psykisk ohälsa. Hon berättar att hon inte fått gehör för sina behov:

"Jag försökte ta mitt liv [...]. Och då blev jag skickad till isolering, till ett tomt rum med bara en kudde och en filt. Löser det verkligen ett problem? Nej. Att sitta mer inlåst får mig att vilja dö ännu mer."

En kille beskriver vad som kan hända under långvarig isolering:

"Man kan få psykoser där inne av att

bara sitta och kolla in i en vägg i 24 timmar eller 72 timmar. Någoting händer med huvudet." kille

För många blir sömnen ett sätt att fly verkligheten. En kille beskriver sina erfarenheter av att vara frihetsberövad:

"Jag bara låg i min säng och sov i fyra och en halv dag. Bara för att tiden skulle gå."

En tjej säger:

"Vi är bara människor, vi vill bara ha någon att prata med. Men det är så instängt. [...] Jag har varit med om hemska saker i mitt liv, men ingenting har någonsin varit värre än det här."

Flera barn och unga beskriver att isoleringen gör att man förlorar tidsuppfattningen. En kille som varit isolerad under lång tid säger:

"Man hade ingen klocka och visste inte om det var dag eller natt. Jag stirrade bara in i väggen."

Vissa barn och unga berättar att de inte förstår varför de omfattas av restriktioner som förbjuder dem att prata med andra intagna, även under promenader eller de

"ATT PERSONALEN KNACKAR MEN GÅR IN DIREKT UTAN ATT VÄNTA. ALLTSÅ OM JAG SKA VARA ÄRLIG, DET FINNS INGA RÄTTIGHETER. ALLTSÅ DE KOMMER OCH GÅR OCH GÖR SOM DE VILL." KILLE

"DÅLIGA VÅRDARE, DOM KUNDE INGET
ELLER ANVÄNDE MAKTPPOSITION. SA
MAN TILL FICK MAN VARNINGAR OCH
MISSKÖTSAMHET." KILLE

"DOM KAN HÖJA RÖSTEN OCH SÄGA
TILL MEN DET KAN INTE JAG." KILLE

"[VI] PROTESTERADE GENOM ATT
TRYCKA PÅ LARM PÅ AVDELNINGARNA.
SOPPA MED FRUSEN KORV I. MYCKET
SAKER VAR TRASIGA, SKYLLDE
MYCKET PÅ PERSONALBRIST. [...] VI
HÖRDE PERSONALEN PRATA OM ATT
DOM INTE HADE NÅGOT ATT GÖRA."
KILLE

"PERSONALEN ARBETAR
SYSTEMATISKT FÖR ATT BRYTA NER
EN. DE VET EXAKT VAD DOM GÖR."
KILLE

"DET FINNS ALLTID PÅ HÄKTEN
[SYFTAR TILL PERSONAL SOM KAN
VARA VÅLDSAM], MAN VET DIREKT
VILKEN SOM ÄR DÅLIG PERSONAL
OCH VILKA SOM ÄR BRA. BRA
PERSONAL FRÅGAR HUR MAN MÅR,
HJÄLPER EN ELLER FÖRKLARAR
VARFÖR DOM INTE KAN HJÄLPA.
BARA ETT BRA BEMÖTANDE KAN
GÖRA ENS DAG, FRÅGA HUR MAN
MÅR." KILLE

"DOM FLESTA ÄR DÅLIGA. DOM ÄR
MAKTMISSBRUKARE. VISSA BORDE
INTE JOBBA SOM KRIMINAL-
VÅRDARE. DET ÄR DOM SOM
BESTÄMMER. MAN SER ATT DOM
NJUTER AV ATT FÖRSTÖRA FÖR
ANDRA" KILLE

få tillfällen de vistas utanför cellen. En kille ifrågasätter detta och uttrycker sin frustration:

"Vad gör det egentligen om vi pratar med varandra på en promenad, bara för att få höra lite röster?"

Brist på information

Frihetsberövade barn och unga har rätt att få tydlig och begriplig information om sina rättigheter, sin situation och de processer som påverkar dem.⁶⁹ Det är avgörande för att de ska kunna förstå och aktivt delta i beslut som rör deras liv. Men i våra intervjuer framkommer att de flesta barn och unga upplever att de inte har fått någon information alls. Det har påverkat deras mående och hälsa negativt men också deras förtroende för samhället. Många beskriver att de inte fått någon information alls, eller bristfällig information, om varför de är frihetsberövade, vad som ska hända, eller vilka rättigheter de har.

"Alltså, på morgonen när de tog mig. [...] Men sen, de la in mig där och sen, jag låg bara där inne. Hade ingen aning om vart jag skulle, ingenting. Så jag låg bara där inne i 24 timmar och bara tänkte på vart ska jag? vart ska jag?" kille

En kille berättar om sina erfarenheter från en arrest:

"De sa bara du kommer förmodligen att vara här ett tag. Men de sa inte vad jag var misstänkt för."

Även när viss information fanns tillgänglig upplever barnen att den varit svår att ta till sig. En kille berättar om en pärm med information som fanns i hans rum i häktet men han minns ingenting av det som stod där.

"Jag satt i rummet med en pärm som de hade läst igenom. Men jag kommer inte ihåg något av det."

En annan kille berättar att han fick information i form av en blankett utan att någon tog sig tid att förklara dess innehåll eller vad det faktiskt innebär.

"De bara slängde någon blankett på mig och sa: 'Här är dina rättigheter.' Jag förstod ingenting." kille

Bristen på kommunikation förstärker även oron över vilken information familj och närstående har fått samt hur de mår. En kille beskriver hur han har känt sig övergiven och ofta tänkt på sin mamma och sina syskon.

"Jag tänkte bara på vad mina syskon och mamma säger. Om de ens vet var jag är. När de sa att de hade kontaktat min mamma blev jag lugn." kille

Barnen uttrycker att de vill ha både skriftlig och muntlig information som förklarar deras situation, vilka rättigheter de har och hur rutiner och regler ser ut där de är.

"Jag vill veta vad jag får och inte får göra, vilka jag får ha kontakt med, och om jag kan ansöka om besök. [...] Antingen på papper så jag kan läsa det i lugn och ro, eller att någon tar sig tid att förklara." kille

Avbrott i utbildningen

Barn som är frihetsberövade har samma rätt till utbildning som alla andra barn. Rätten är skyddad av både internationella konventioner och svensk lagstiftning. Barnrättskommittén har förtydligat rätten till skolgång för barn som har frihetsberövats. Kommittén säger till exempel att alla barn som har frihetsberövats har rätt till utbildning som passar barnets behov och förmåga.⁷⁰

Utbildningen på SiS ungdomshem och i häkten är både bristfällig och otillräcklig, visar en rad rapporter som sammanfattas i tidigare kapitel. Barnombudsmannens djupintervjuer bekräftar denna bild. En

69. FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Artikel 12. Artikel 37(b). Artikel 40(2)(b)(ii). FN:s konvention mot tortyr (CAT) och Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna (EKMR). Socialtjänstlagen (2001:453). Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU, 1990:52). Förvaltningslagen (2017:900). Fängelselagen (2010:610) och häkteslagen (2010:611). 70. Barnrättskommitténs allmänna kommentar Nr. 24 punkt 95c.

"OAVSETT, MÅSTE SAMHÄLLET UTBILDA FÖRÄLDRAR OCH VUXNA I VAD VÅLD GÖR MED BARNNS HJÄRNA, KROPP, KÄNSLOR - HÄR OCH NU OCH I FRAMTIDEN... BARNET KAN JU INTE ÄNDRA NÅGOT SÅ DE MÅSTE ÄNDRA SIG FÖRST SÅ DE KAN ÄNDRA BARNET OCH VISA BARNET DET BÄSTA" TJEJ

"DET HAR GÅTT SÅ LÅNGT ATT, ALLTSÅ, FOLK UNDER 15 VET HUR MAN ALLTSÅ SKJUTER NÅGONS SKALLE. VAD HÄNDE MED ATT NÄR MAN VAR UNDER 15 SKULLE MAN LÄRA SIG GÅNGER-TABELLEN? NEJ, NU SKA MAN LÄRA SIG ALLA OLIKA PISTOLER." TJEJ

allvarlig brist som barnen lyfter fram är den begränsade undervisningstiden, vilket kraftigt försämrar deras möjligheter att tillgodogöra sig kunskap. Bristen på adekvat utbildning påverkar inte bara deras skolgång utan får också långtgående konsekvenser för deras framtid – både vad gäller möjligheten att fullfölja sin utbildning, etablera sig på arbetsmarknaden och på sikt integreras i samhället.

Flera barn berättar att sedan de frihetsberövats har de inte fått möjlighet att gå i skolan alls eller att skolgången under frihetsberövandet varit fragmenterad. De beskriver att det tycks saknas en tydlig plan för att möta deras behov. En kille beskriver sina erfarenheter från häkte där han inte kunde fortsätta sina studier:

"Jag var häktad i flera månader... Jag skulle plugga, men läraren kom aldrig. Jag bad flera gånger att de skulle kontakta skolan, men ingen visste var läraren var." kille

Detta påverkade inte bara hans möjligheter att studera under häktetiden, utan ledde också till att han blev utskriven från skolan.

En annan kille beskriver: *"Det fanns en lärare på häktet som skulle kontakta min skola, men jag fick inte mina böcker på två*

månader. Sedan fick jag en barnbok. Den läraren som fanns i häktet, träffade jag ungefär en gång i veckan i [några] veckor, sen såg jag inte [läraren] mer. Jag försökte fråga om hjälp flera gånger men fick ingen."

Många lyfter också att de inte har fått adekvat stöd och anpassningar i skolan tidigare i livet. För barn som placeras på ett SiS ungdomshem eller i häkten där skolgången sedan tidigare är präglad av en oregelbunden skolbakgrund med omfattande frånvaro eller avhopp, riskerar vistelsen på institution att fördjupa dessa negativa mönster snarare än att bryta dem.

En kille som utsatts för våld hemma och därefter omplacerats alldeles för många gånger under uppväxten säger:

"Skolan har jag missat så mycket från. [...] Alltså ja, jag har gått i skolan. Och många säger, lärare säger att jag gör, alltså jag är bra i skolan. [...] Jag gillar inte skolan så mycket. Men det är det, det blir också svårt för jag måste flytta på mig hela tiden, hela tiden och vänta på den här skolprocessen och sedan, ja du vet den här grejen, att man behöver lära känna nya lärare och sådana grejer. Men nu, jag försöker fixa mina betyg."

Att säkerställa tillgång till en adekvat skolgång för frihetsberövade barn och unga

är en unik möjlighet att ge dem bättre förutsättningar för att lyckas i livet. För vissa har den utbildning de fått under frihetsberövandet blivit en avgörande vändpunkt, som skapat nya möjligheter och en väg bort från tidigare destruktiva mönster.

"För mig var det första gången jag tog en bok i min hand eller gjorde en läxa. Första gången i hela mitt liv." tjej

Vissa kan för första gången vara i ett klassrum eftersom undervisningen är anpassad efter deras behov. Motivationen stärks också av att vuxna tror på dem, något de ofta aldrig mött tidigare:

"Jag har aldrig älskat skolan så mycket som jag gör här. Nu känns det som att jag har fått den hjälpen jag behöver på riktigt." kille

Barns och ungas erfarenheter av skolgång under frihetsberövandet belyser tydligt hur avgörande en strukturerad och tillgänglig utbildning är för deras framtid. För vissa innebär anpassade skolmiljöer en möjlighet att för första gången uppleva studiero och att få det stöd de behöver.

För andra skapas i stället ett utbildningsmässigt vakuum där deras framtidsutsikter riskerar att gå förlorade. Skolan kan för många vara den enda stabiliserande faktorn i en annars kaotisk tillvaro, en möjlighet till en nystart och en väg tillbaka till samhället. Men när skolgången präglas av bristande samordning och stora skillnader mellan olika institutioner förlorar rätten till utbildning sin praktiska betydelse och blir snarare en teori än en verklig möjlighet.

Tillgången till hälso- och sjukvård och tandvård varierar

Frihetsberövade barn och unga har rätt till tandvård och hälso- och sjukvård på samma villkor som alla andra barn. Barnkonventio-

nen fastslår i artikel 24 att alla barn har rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till sjukvård, och att inget barn ska berövas denna rättighet. Trots detta berättar många barn om att deras behov av vård inte tillgodoses. De beskriver att de under långa perioder nekats grundläggande vård, inklusive tillgång till läkare, psykiatrisk hjälp och tandvård. Att nekas tillgång till adekvat vård under frihetsberövandet innebär inte bara en risk för hälsa utan det kan förvärra dessutom barnens utsatta situation och hindrar deras möjlighet till rehabilitering och en positiv utveckling.

Många barn som är frihetsberövade har stora behov av somatisk vård och psykiatrisk hjälp. En undersökning som SiS genomförde 2022 vid de särskilda ungdomshemmen visar att 79 procent av de placerade barnen och unga hade minst en fastställd psykiatrisk diagnos.⁷¹ Statskontoret konstaterade 2022, att barn och unga som är placerade på SiS ungdomshem inte alltid får den psykiatriska vård som de behöver.⁷²

Många barn som Barnombudsmannen pratat med beskriver en bakgrund präglad av obehandlade trauman, suicidförsök, psykisk ohälsa och tidigare bristande tillgång till sjukvård. Trots detta får de inte alltid den vård de behöver.

En brist i systemet är att regionerna inte är skyldiga att ta emot barn och unga som är folkbokförda i en annan region. Det innebär att de endast har rätt till akut vård och viss öppen sjukvård utanför sin hemregion, vilket leder till att många barn får otillräcklig eller obefintlig vård under sin tid i frihetsberövande.⁷³

Den rättsosäkra situation för barn som är frihetsberövade står i skarp kontrast till de lagar och konventioner som ska säker-

71. SOU 2023:66 För barn och unga i samhällsvård, <https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/dokument/socialdepartementet/barnets-rattigheter/sou-2023-66-for-barn-och-unga-i-samhallsvard-volym-2.pdf>

72. Statskontoret (2022), SiS vård av barn och unga enligt LVU, hämtad från: https://www.statskontoret.se/siteassets/rapporter-pdf/2022/2022_4---utskriftsversion.pdf, 2025-03-03

73. Statskontoret (2022), SiS vård av barn och unga enligt LVU, hämtad från: https://www.statskontoret.se/siteassets/rapporter-pdf/2022/2022_4---utskriftsversion.pdf, 2025-03-03

ställa och skydda barns rätt till hälsa. Enligt Hälso- och sjukvårdslagen ska vården vara av god kvalitet, anpassad efter patientens behov och ges med respekt för patientens självbestämmande och integritet. När det gäller barn ska särskild hänsyn tas till barnets bästa. Patientlagen betonar även att barn har rätt att få information om och vara delaktiga i sin vård, i enlighet med deras ålder och mognad.

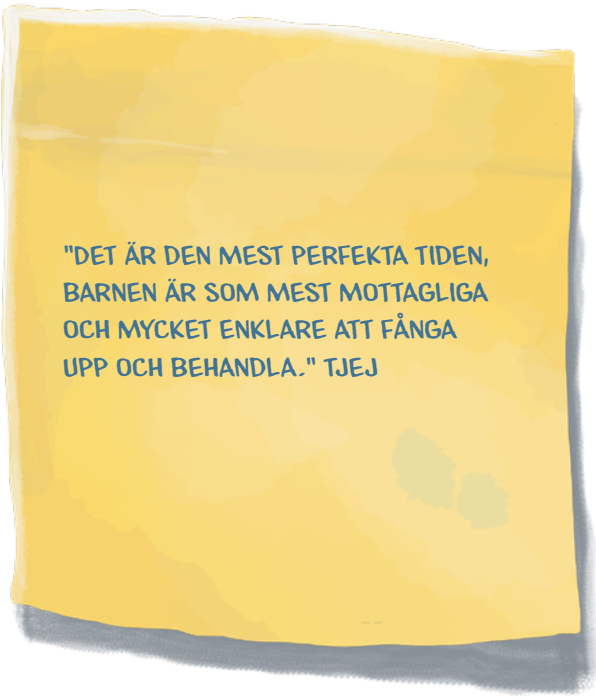
En av de frihetsberövade beskriver hur tiden ledde till att den psykiska hälsan försämrades och att denne bedömdes vara suicidal. Suicidrisken gjorde att personalen inte gav tillgång till en tandborste och den frihetsberövade unge hade inte möjlighet att borsta tänderna på flera månader. Till slut gavs en akut tandläkartid där personen fick sövas ner i sex timmar.

En annan tjej berättar om lång väntan på vård som ändå inte hjälpte henne:

"Man såg ju aldrig psykologen eller läkaren. Vi skriver ju brev. Det känns så löjligt. [...] Det var jättedåligt. Jag såg verkligen inte psykologen eller läkaren. Det var att vi var tvungna att breva. Man måste skicka ut, ja, skriva en sjukvårdsblankett och skicka ut den. Då fick man vänta. Hade man tur efter tre veckor. Hade man inte tur kunde det ta upp till två, tre månader. [...] Då känner man att det var jävligt onödigt ens att skicka in den här blanketten från första början. Det är så synd att det bara är en psykolog."

Många barn och unga berättar att de har neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som ADHD eller autism. En del har fått sin diagnos tidigt i livet, medan andra först har utretts efter att de placerats på SiS ungdomshem. En kille berättar att ingen under hans uppväxt uppmärksammade hans svårigheter, men att han nu först som frihetsberövad äntligen har fått en utredning.

"Jag fick utredningen här. Att jag hade

"DET ÄR DEN MEST PERFEKTA TIDEN, BARNEN ÄR SOM MEST MOTTAGLIGA OCH MYCKET ENKLARE ATT FÅNGA UPP OCH BEHANDLA." TJEJ

[neuropsykiatrisk diagnos], jag hade inte vetat det under mina år." kille

En annan kille berättar att skolan var svår första tiden som frihetsberövad, men att det går bättre sedan han börjat medicinera mot ADHD:

"Men sedan i början var det mycket att jag inte ville, orkade inte [...]. Sedan efter jag börjat medicinera mig, då gick det väldigt bra i skolan."

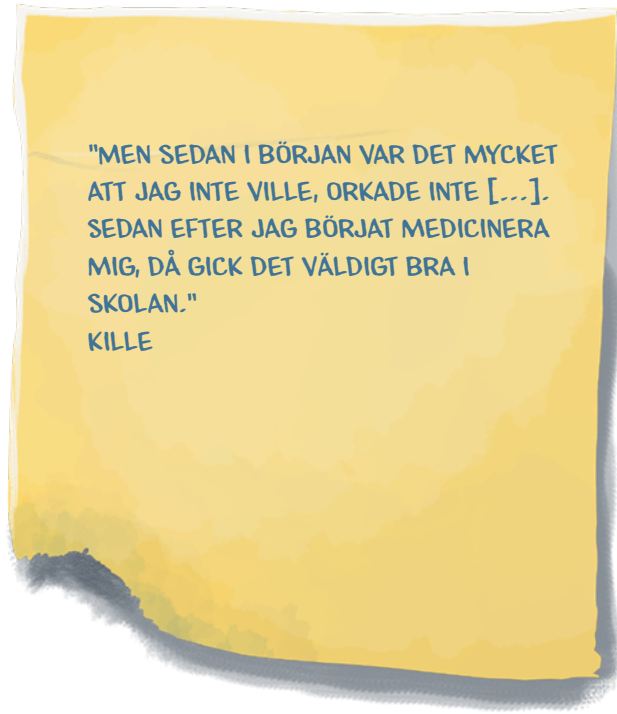
Behandling och rehabilitering

"Allt du har där inne på häktet är att tänka, du har inget annat och det är aldrig tyst i huvudet. Du har inget annat där inne. Det är då du behöver hjälp." tjej

När barn frihetsberövas har de rätt till stöd och hjälp i syfte att återintegreras i samhället. I barnkonventionen stadgas att varje barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldigt att ha begått brott har rätt att behandlas på ett sätt som tar hänsyn till barnets ålder och det önskvärda i att främja att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället.⁷⁴

Barnombudsmannen har intervjuat barn

74. Barnkonventionen, Artikel 40. Jfr artikel 24 och 39.

"MEN SEDAN I BÖRJAN VAR DET MYCKET ATT JAG INTE VILLE, ORKADE INTE [...]. SEDAN EFTER JAG BÖRJAT MEDICINERA MIG, DÅ GICK DET VÄLDIGT BRA I SKOLAN." KILLE

och unga som har varit häktade under lång tid och de framhåller själva vikten av att den tiden borde användas på ett bättre sätt.

"Det är den mest perfekta tiden, barnen är som mest mottagliga och mycket enklare att fånga upp och behandla." tjej

"Behandlingar borde finnas även på häkten för barn. De förlorar månader, ibland ett år, på att bara kolla på TV. De måste få rehabilitering, inte slösa tid." tjej

Barn och unga som Barnombudsmannen har intervjuat bär ofta på trauman på grund av bland annat utsatthet under uppväxten som de inte fått hjälp och stöd för. För att rehabiliteringen under frihetsberövandet ska vara effektiv krävs det insatser som tar hänsyn till, samt utgår från både tidigare trauman och den aktuella situationen. Men inte heller under frihetsberövandet erbjuds de rehabiliteringsprogram som möter deras behov. Bristen på individuellt anpassade insatser, tillräckliga resurser och meningsfullt innehåll gör att rehabiliteringen sällan får önskad effekt.

Flera tjejer berättar att de har efterfrågat traumabehandling men inte fått det. En av dem berättar hur ett introduktions-

samtal på barn- och ungdomspsykiatri (BUP) slutade med beskedet att hon inte skulle prioriteras eftersom hon saknade ett fysiskt självskadebeteende. Flera år senare, trots att hon nu är frihetsberövad, har hon fortfarande inte fått hjälp. Hon beskriver konsekvenserna:

"Jag var ett helt vanligt barn. Jag var ute och lekte och allt det där. Men efter händelsen så isolerade jag mig själv. Jag hade... eller jag har fortfarande mardrömmar, flashbacks."

Många har erbjudits behandlingsprogram och insatser som de inte upplever är anpassade efter deras behov. En tjej berättar att hon deltagit i flera program:

"Jag skulle behövt behandlingsprogrammen när jag var 13 år, när jag blev arg hela tiden. Nu behöver jag det inte. Jag kan kontrollera mig själv och mina impulser."

En kille berättar att han bara deltagit i behandling för att han kände sig tvungen:

"Jag gjorde det bara för att slippa böter och för att få gå ut och äta."

Barn och unga menar att institutionerna borde använda tiden till att vårda, behandla och vägleda dem inför framtiden. Många har erbjudits behandlingsprogram och insatser som de inte upplever är anpassade efter deras behov. De allra flesta upplever inte att de rehabiliterings- och behandlingsinsatser som erbjuds har hjälpt dem:

"Ska jag vara ärlig? Jag tror inte dom hjälper ett skit. Det är samma innehåll i alla." kille

"Dom lägger fokus på fel saker. Man behöver fler möjligheter för att inte hamna i kriminalitet." kille

"Alltså den [behandlingen] ska vara enskild, det är det viktigaste. Men jag tror inte de har resurser, så därför sitter vi i grupp. Jag ser inte meningen med det." kille

"De säger att programmen minskar återfallsrisken med 25–50 procent, men jag tror inte verkligheten ser ut så. [...] Det är ett stort mörkertal." kille

Flera har även sedan tidigare negativa erfarenheter av behandling:

"Jag vet inte vad man anser att behandling är. Om det är bara att bo någon annanstans än hemma – då fick jag behandling på behandlingshemmet. Men för mig var det bara bortkastad tid". kille

"En kille var där för att han rökt cannabis, en annan för att han var häktad för en sprängning. Alla får samma behandling. Det funkar inte." kille

Betydelsen av att mötas med respekt och empati

Det finns en del exempel på när barn och unga upplever att de faktiskt får hjälp när de är frihetsberövade. I våra intervjuer lyfter de också hur stor betydelse det har att mötas av kompetent personal och att få ta del av individuellt anpassade behandlingsprogram.

En kille berättar om hur ett behandlingsprogram hjälpte honom att hantera konflikter och känslor på ett bättre sätt:

"Jag vet vad jag ska göra när jag blir irriterad. Istället för att använda våld så går jag därifrån bara eller säger att det räcker."

En annan kille berättar att han lärt sig mer om sig själv:

"Man lär sig lite av sig själv och sånt. När jag kom hit, de frågade mig så här frågor: "Vad gör du när du blir arg?" – "Vad snackar du om?" De bara: "Vad gör du? Spänner du knogarna? Kollar du?" Jag vet inte. Jag har aldrig tänkt på det. Så man lär sig mer av sig själv. Som en personal sa efter någon dag. Han bara: "Du är ingen morgonmänniska. Jag märker det. Du är jättesur på morgonen." Jag visste inte ens det. Det är ändå sant. Man lär sig."

Personalens bemötande har avgörande betydelse för den som är frihetsberövad. Barn och unga betonar vikten av att möta vuxna som är snälla, vänliga, empatiska och genuint engagerade:

"En bra personal hälsar varje gång, visar

respekt och säger att vi ska göra bättre ifrån oss nästa gång." kille

Nästan alla barn och unga framhåller hur mycket det betyder när personal möter dem med respekt och empati. Det har hjälpt dem och gjort tiden som frihetsberövad mer uthärdlig.

En kille berättar hur mycket det betydde att få prata med personal som lyssnade på honom:

"Hon kom in till min cell. Hon gjorde så att tiden bara försvann. Hon var kanske 50 eller 60 år, tror jag. När hon pratade med mig kändes det som att jag blev en människa igen. Tiden flög förbi den dagen. Hon kom bara in och sa: 'Hej, vill du prata lite?' Först tänkte jag, nja, men sedan sa jag: 'Okej.' Och så började vi prata. Jag hade inte pratat med någon annan på hur länge som helst. Det var som att jag började tro på människor igen. Att det fortfarande finns goda människor."

Han fortsätter om hur djupt behovet av mänsklig kontakt är:

"Vi är ju som flockdjur, vi människor. Vi behöver andra. Du behöver någon att prata med, någon du kan dela med dig till. Du behöver inte berätta allt, men åtminstone få prata om något. Det kan vara om himlen, om vad som helst. Man behöver bara få det ur sig."

Så här beskriver en tjej hur personalen borde vara:

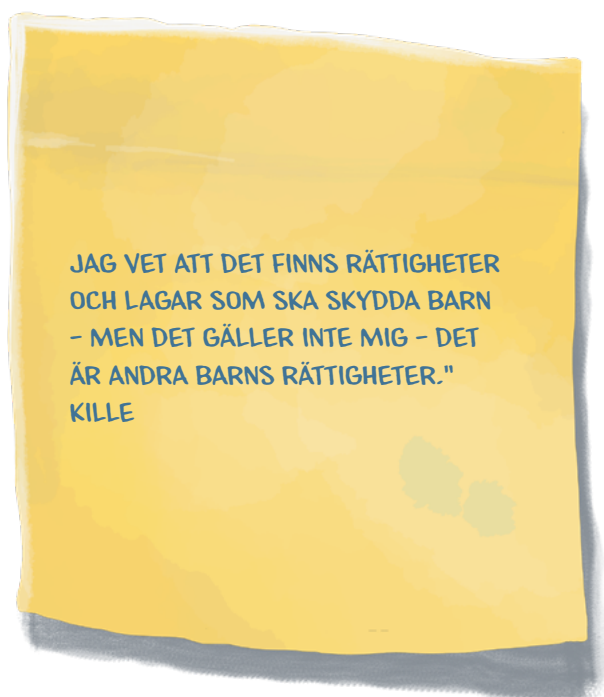
"Sköna, snälla, förklara lugnt. Försök få en att må lite bättre. Prata och typ såhär förklara att du klarar detta. Du kommer komma längre. Du behöver bara göra detta, detta, detta. Och vara lite mer som en vän och inte som en plit. Och nu säger jag inte att alla ska vara som en vän liksom, men att ändå försöka ha en sådan bra relation med en människa. För att när man kommer en människa nära, så har man ändå respekt för människan. Och därför kommer man göra det människan säger."

En kille berättar att han märker på perso-

nalen om de har en bra eller dålig dag. Han hade önskat att personalen var mer professionell:

"Även om det är så i alla jobb, men jag skulle tänka mig det, men människor är väldigt känslstyrda. Speciellt här inne har det hänt flera gånger att de kanske haft något problem hemma eller innan jobbet. Sen

kommer de hit och tar ut den frustrationen på ungdomar. [...] Och det försämrar bara relationen mellan ungdomarna och personalen om de inte kan hålla sina känslor i styr. För det är ett proffsigt jobb. Du jobbar med ungdomar. Vi är med den här personalen hela dagen. Vi är med dem mer än vad de är hemma. Så vi lär ju känna dem." kille

BARNOMBUDSMANNENS ANALYS

Frihetsberövade barn och unga befinner sig i en utsatt situation. Ett frihetsberövande som sådant innebär en kontrollförlust, vilket kan upplevas som obehagligt, men måste accepteras i vissa situationer. Däremot är den verklighet som många barn och unga berättar om oacceptabel, och deras berättelser avslöjar att de systematiskt utsätts för allvarliga rättighetskränkningar. Deras grundläggande rättigheter och svensk lagstiftning respekteras inte och deras behov tillgodoses inte. Dessa berättelser ger en samlad bild av flera systematiska brister i det befintliga systemet för barn och unga som frihetsberövas.

Att utsattheten för våld, kränkningar och övergrepp fortsätter även under samhällsvård är oacceptabelt. Många av de barn och unga som Barnombudsmannen har intervjuat har en uppväxt präglad av våldsutsatthet och allvarliga missförhållanden och saknar egna färdigheter att bryta destruktiva mönster. Om den struktur som har som syfte att rehabilitera dem till samhällsmedborgare som respekterar lagar, regler och sina medmänniskor, verkställs av människor som kränker dem och utsätter de för omänsklig behandling är sannolikheten väldigt låg att behandlingsinsatserna lyckas. Vidare ökar risken för återfall.

Stor diskrepans mellan systemets intentioner och barns upplevda verklighet

Staten har ett särskilt ansvar att säkerställa att frihetsberövade barns grundläggande rättigheter respekteras och efterlevs. Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse (SiS) har tydliga mål för rehabilitering av barn och unga. Kriminalvården fokuserar på att förebygga återfall i kriminalitet genom behandlingsprogram, sysselsättning och

skolgång, där verksamheten ska vila på en human människosyn med respekt för individens integritet och säkerhet. SiS strävar efter att ge unga bättre förutsättningar för ett liv utan kriminalitet och missbruk.

Trots dessa visioner berättar barn och unga om omfattande brister i bemötande, planering och rehabilitering. De beskriver hur de ofta saknar information om sina grundläggande rättigheter, utsätts för våld och kränkningar, inte får sina basala behov tillgodosedda, i form av exempelvis hälso- och sjukvård och tandvård, personlig hygien och näringsrik mat. Få barn och unga vet var de kan vända sig för att få hjälp eller upprättelse.

En verklighet där många barn och unga beskriver att de är avhumaniserade och bemöts som djur, där barn berättar att de blir kallade för sina intagningsnummer istället för sina namn, kan inte beskrivas som något annat än ett misslyckande.

Denna diskrepans mellan vision och verklighet är mycket allvarlig. När barn inte får det stöd de behöver förstärks deras negativa inställning till och tidigare erfarenhet av systemet, vilket ytterligare försvårar deras väg tillbaka till samhället. Brist på rättssäkerhet och stöd skapar en djup känsla av maktlöshet och bidrar till en växande misstro mot de institutioner som är avsedda att rehabilitera och hjälpa dem.

Barn och unga skyddas inte från våld, maktmissbruk och övergrepp

Berättelser om kränkningar, maktmissbruk, våld och övergrepp från personal är alarmerande och väcker särskild oro för Barnombudsmannen. När personal som har ansvaret för barnens och ungdomarnas trygghet istället utsätter dem för kränkande behandling, undermineras inte bara barns

och ungas rätt till säkerhet och värdighet utan även förtroendet för vuxenvärlden och samhällsinstitutionerna. Det är avgörande att barn och unga som har varit involverade i brott och nu ska förändra beteende möts av vuxna som tar ansvar och följer de uppsatta lagar och föreskrifter som finns.

Barnombudsmannen betonar vikten av att barn och unga får sina grundläggande rättigheter enligt svensk lag och internationella konventioner. Rätten att skyddas från alla former av våld är särskilt viktig. Barnombudsmannen understryker statens ansvar att säkerställa barns rätt till skydd från alla former av våld. Denna rättighet är grundläggande och måste säkerställas och upprätthållas inom alla låsta institutioner där barn befinner sig

Barnombudsmannen vill särskilt kommentera det som unga tjejer beskriver, att de har erfarenheter av att nakenvisiteras av flera äldre män, inte är rimligt. Utifrån det som rättegångsbalken ställer upp gällande kroppsvisitationer av kvinnor, nämligen att detta endast får verkställas eller bevitnas av någon annan än en kvinna, läkare eller legitimerad sjuksköterska⁷⁵ måste gälla även frihetsberövade tjejer.

Att inte få isoleringsbrytande åtgärder får negativa effekter för barn

Rätten till isoleringsbrytande åtgärder för barn som är häktade är sprungen ur vetskapen om att isolering kan få allvarliga negativa psykologiska konsekvenser för barn och unga människor.

Barn har berättat att de sällan eller aldrig får fyra timmars isoleringsbrytande åtgärder varje dag. Även i Barnombudsmannens enkätundersökning speglas detta. Barnen själva beskriver att de mår dåligt av att bli isolerade, att de får psykoser av isolering-

en och hur de känner ångest inför helgerna, eftersom det brukar innebära än färre möjligheter till isoleringsbrytande åtgärder. Barn och unga beskriver även att isolering används vid suicidförsök. Det är allvarliga brister som framkommit. Barnens upplevelser visar hur viktigt det är att tillgodose isoleringsbrytande åtgärder, och orimligheten att hålla barn isolerade nästan dygnet alla timmar.

Barnen beskriver att denna rättighet endast existerar på pappret, och återigen bekräftar det som många barn redan känner – att det finns rättigheter som tillhör andra barn, men inte de själva.

Det är svårt för barn och unga att orientera sig utan anpassad information

Barn och unga beskriver att det saknas begriplig information om rättigheter och skyldigheter. De har svårt att orientera sig i sin situation och de juridiska processer som pågår. Antingen finns ingen information eller så är den inte skriven så att de förstår. Denna informationsbrist förstärker känslan av maktlöshet och skapar en otrygghet. Ansvariga myndigheter måste därför vidta konkreta åtgärder för att säkerställa att barn får tydlig, lättförståelig och tillgänglig information. De ska vistas i miljöer anpassade efter deras behov och ha full tillgång till sina rättigheter. Dagens häkten och polisarester bedöms inte vara en barnanpassad miljö, något som ytterligare bidrar till ökad stress och oro hos frihetsberövade barn.

Vikten av att kunna framföra klagomål

Barn och unga har berättat för Barnombudsmannen att de ofta inte vet vart de ska vända sig för att framföra klagomål eller rapportera missförhållanden. Vissa vet vart de ska

75. Jfr rättegångsbalken kap. 28 § 13 st. 3

vända sig, men de vågar inte av rädsla för repressalier. Barnombudsmannen gör analysen att man behöver förenkla för barn och unga att klaga, utan att behöva vara rädda för att personalen direkt får kännedom om detta och ifrågasätta eller bestraffa dem.

Flera barn har under arbetets gång uttryckt en önskan om att Barnombudsmannen ska ges möjlighet att kunna genomföra oanmälda besök på de platser där frihetsberövade barn vistas, för att få en så rättvis och verklighetsnära bild av förhållandena som möjligt.

Samhället missar möjligheten att ge barn och unga en chans att komma ikapp med skolan

För många frihetsberövade barn är skolan den enda stabiliserande faktorn i deras liv och en avgörande nyckel till att bryta med kriminalitet. Därför måste samhället ta ett större ansvar för att dessa barn inte lämnas utanför utbildningssystemet, ett system som är skapat för att inkludera och stödja alla barn oavsett livsomständigheter.

Frihetsberövade barn och unga beskriver både en önskan om att komma ikapp med skolan under tiden de är frihetsberövade, och en verklighet där de inte alltid får den möjligheten. De själva säger att samhället har ett gyllene tillfälle, nu när de ändå är frihetsberövade. För att säkerställa att alla barn får en likvärdig och sammanhängande utbildning oavsett omständigheter, krävs omfattande reformer. Skolgången måste garanteras vid alla flyttar mellan institutioner, så att barn inte förlorar undervisning vid övergången mellan institutioner eller vid återgång till hemkommunens skola.

Den kommun där barnet är folkbokfört har ett ansvar för att säkerställa att utbildningen fortlöper utan avbrott, även under frihetsberövandet. Kommunen måste regelbundet följa upp barnets skolgång, tillhandahålla nödvändiga resurser och

garantera övergången från institution till hemkommunens skola. Om kommunen inte uppfyller sitt ansvar att säkerställa kontinuitet i utbildningen bör det finnas en möjlighet till sanktioner för att tydliggöra att barns rätt till utbildning alltid ska prioriteras och respekteras. Detta ansvar är inte bara en juridisk skyldighet utan också en moralisk förpliktelse att skydda barnets framtid.

Varje frihetsberövat barn bör ha en individanpassad utbildningsplan som följer dem genom hela processen. En sådan plan skapar förutsättningar för kontinuerlig utveckling och motverkar fragmenterade och oorganiserade utbildningsinsatser.

De barn och unga som berättar att de har fått exempelvis en yrkesutbildning under sitt frihetsberövande har gett uttryck för en minskad stress för framtiden. Det talar för att yrkesutbildningar behöver göras tillgängliga för frihetsberövade barn för att ge dem konkreta möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Genom att koppla utbildningen till arbetslivet skapas en realistisk väg ut ur utanförskap och kriminalitet.

Regelbundna hälsokontroller krävs

Barn och unga berättar om stora brister i förhållande till hälso- och sjukvård och tandvård.

Det nuvarande systemet för vård av barn och unga som är frihetsberövade har allvarliga brister och måste genomgå omfattande reformer för att säkerställa att dessa barn får den hälso- och sjukvård och tandvård de har rätt till. Det handlar inte enbart om att följa lagstiftningen utan det handlar också om att förhindra att barn som redan befinner sig i en utsatt situation, skadas ytterligare av ett system som egentligen ska skydda och rehabilitera dem.

För att stärka tillgången till hälso- och sjukvård och tandvård för barn som är frihetsberövade och förebygga att deras hälsa försämras under frihetsberövandet måste ansvariga myndigheter införa systematiska

och regelbundna hälsokontroller samt säkerställa omedelbar tillgång till psykiatrisk vård.

En central åtgärd för att förhindra långvarig psykisk ohälsa är att införa systematisk screening för trauma och psykisk ohälsa hos barn och unga som är frihetsberövade. Att identifiera dessa behov tidigt är avgörande för att kunna ge rätt stöd och behandling.

Personalen behöver både bygga relation och hålla regler

Ett respektfullt bemötande är inte bara en grundläggande rättighet, utan också en avgörande förutsättning för att barn och unga ska kunna ta emot stöd och rehabilitering. Barn och unga har berättat både om ”bra” och ”dålig” personal. De önskar personal som förstår att de är barn eller unga, som både kan skapa relationer och samtidigt hålla på regler som är satta. De önskar tydlighet men vänlighet. Barnombudsmanen understryker vikten av att personalen på institutioner har rätt kompetens om barn och unga. Ett barnrättsperspektiv bör genomsyra allt arbete med frihetsberövade barn och unga.

Barn som har vuxit upp i utsatta miljöer och som tidigt i livet har upplevt övergrepp och trauma har ofta låg tillit till vuxenvärlden.

För att säkerställa att personalen har den kompetens som krävs måste en noggrann granskning av kvalifikationer ske vid anställning. Därtill måste kontinuerlig fortbildning vara en självklar och integrerad del av verksamheten, så att personalen har den kunskap som krävs för att arbeta med barn som ofta har traumatiska bakgrunder och komplexa behov.

För att bryta kedjan av våld och kriminalitet krävs anpassad rehabilitering

Trots lagens krav på rehabilitering och stöd är många insatser otillräckliga och inte anpassade efter barns och ungas individu-

ella behov. Rehabiliteringen måste inkludera ett fokus på att barn och ungas normer och värderingar kopplat till kriminalitet, våldsutövande och medmänniskor förändras. Men det behöver även gå in på de bakomliggande orsakerna till barnets beteende. För att uppnå den förändring som eftersträvas kan även exempelvis traumabehandling behövas. Flera barn berättar att de går behandlingsprogrammen för att det ska se bra ut på papper. Samtidigt ifrågasätter de hur programmen ska hjälpa och förbereda dem på ett liv efter frihetsberövandet.

Barnen själva beskriver hur stödet under deras frihetsberövande endast fokuserar på att korrigera beteenden, och att bakomliggande faktorer och orsaker inte undersöks och behandlas. För att rehabiliteringsprogram ska vara verkningsfulla och ha en reell inverkan på barn och ungas liv krävs ett individanpassat och långsiktigt arbetssätt som bygger på tillit, förtroende och stabila relationer. En trygg och stödjande kontakt mellan barnet och de professionella är avgörande. Utan denna grund riskerar rehabiliteringen att bli verkningslös. Programmen behöver anpassas utifrån individens specifika behov. Det innebär att insatser bör inkludera traumabehandling för att bearbeta tidigare utsatthet samt färdighetsträning för att underlätta skolgång och framtida etablering på arbetsmarknaden.

Många av dessa barn har redan innan de involverades i kriminalitet utsatts för våld, försummelse och andra allvarliga negativa erfarenheter. Dessa trauman kan ha format deras syn på världen och andra människor, deras förmåga att hantera konflikter och deras val av sociala sammanhang. När de sedan hamnar i ett liv där kriminalitet och våld är en del av deras vardag, förblir dessa underliggande trauman ofta obehandlade. För att barnen ska kunna bryta den onda cirkeln av brott och våld, är det avgörande att de får möjlighet att bearbeta sina

tidigare erfarenheter och förstå hur dessa påverkar deras beteenden och val. Barn och unga behöver få hjälp att förstå och bryta de normer och värderingar som ofta är kopplade till en kriminell livsstil. Många av de barn och unga som hamnar i kriminalitet har vuxit upp i miljöer där våld, hot och brottslighet normaliserats. För dessa barn och unga är det avgörande att de får hjälp att omvärdera dessa normer och verkligen förstå allvaret i de brott de begått.

För att rehabiliteringen ska vara effektiv krävs ett system som inte enbart fokuserar på straff, utan även på stöd, utveckling och förändring. Den måste också stärka positiva normer och värderingar som ger barnet möjlighet att återintegreras i samhället och bygga en framtid fri från kriminalitet. Systemet måste vara byggt och anpassat för barn och unga. Det innebär att barns rättigheter måste respekteras, att kvalificerad personal finns på plats och att barnen får tydlig information om sina rättigheter och möjligheter. Att investera i en rättssäker och barnanpassad vårdkedja handlar inte bara om att ge barnen bättre förutsättningar för ett liv utan kriminalitet – det är också avgörande för ett tryggare och mer välfungerande samhälle i stort.

Slutsatser

> **Övergripping och rättighetskränkningar:** Barn och ungas berättelser visar tydligt att frihetsberövade barn ofta utsätts för systematiska övergrepp och rättighetskränkningar. Detta medför att deras grundläggande rättigheter inte garanteras, vilket ökar risken för fortsatt utsatthet och återfall i kriminalitet.

> **Bristande individuella rehabiliteringsåtgärder:** Många insatser är inte anpassade efter barnets eventuella erfarenheter av våldsutsatthet, individuella mål för framtiden samt saknar en tydlig plan där skola och socialtjänst i hemkommunen är involverade. Det behövs en sammanhållen plan för hur tiden under frihetsberövande ska användas på bästa sätt, samt tydlig uppföljning efter tiden som frihetsberövad för att säkerställa en välfungerande övergång och fortsatt stöd.

> **Utbildningens betydelse:** Barn som är frihetsberövade upplever ofta att deras utbildning är fragmenterad och saknar kontinuitet, vilket påverkar deras framtidsutsikter negativt. En strukturerad och individanpassad utbildningsplan är avgörande för att ge dem en möjlighet att bryta det destruktiva mönstret och skapa en stabil framtid.

> **Otillräcklig hälso- och sjukvård:** Barn och unga i frihetsberövande har ofta inte tillgång till den vård de behöver. Detta leder till långsiktiga negativa effekter på deras hälsa och undergräver de rättigheter och den omsorg som lagstiftningen ska säkerställa.

"INNAN DRÖMDE JAG OM ATT FÅ
JOBBA MED BARN OCH UNGA FÖR
ATT HJÄLPA DE MED ATT DE INTE
SKA HAMNA I KRIMINALITET, ATT
JAG SKULLE KUNNA GÖRA DET
UTIFRÅN MINA ERFARENHETER OCH
SÄGA ATT DET INTE ÄR VÄRT DET."
KILLE

BARNENS TANKAR OM FRAMTIDEN

"Fängelse är bara tid. Få tiden att gå. Det är när jag kommer ut som den stora utmaningen kommer. Jobb, bostad. Skulle behöva hjälp med såna grejer." kille

De barn och unga vi samtalat med känner både hopp och rädsla inför framtiden. Många berättar att de har en vilja till ny start och ett bättre liv, men samtidigt ger de uttryck för en stark oro för att återfalla i gamla mönster och utsättas för påtryckningar från kriminella nätverk. Många uttrycker en stor osäkerhet för vad som ska hända med deras framtid. De upplever att samhället förutsätter att alla barn och unga har ett socialt skyddsnät, något som de flesta av dem saknar helt.

En genomgående känsla i barnens berättelser är att de inte känner sig delaktiga i varken sin egen vård eller planeringen för framtiden.

Brist på långsiktig planering för livet efter frihetsberövandet

Våra intervjuer visar att samhället saknar tydliga strategier för att hjälpa barn och unga i deras återanpassning till samhället efter frihetsberövandet. De uttrycker att de inte vet vad som kommer hända när de frigges. De upplever även att ingen frågar efter deras egna tankar om framtiden eller verkar

förstå hur deras behov ser ut. Barn och unga framhåller att samhället bör bli bättre på att ta vara på tiden under frihetsberövandet för att säkerställa att de har det stöd som krävs för att förändra sin livssituation.

Många känner en stress över att sitta frihetsberövad och inte kunna påverka sin tillvaro och samtidigt veta att livet efter frigivandet är fyllt av osäkerhet.

"Man behöver fixa när man sitter inne hur man ska planera när man kommer ut så man inte hamnar i samma igen." kille

Många barn och unga som är frihetsberövade vet varken var de ska bo eller hur de ska försörja sig. De uttrycker behov av stöd för att utveckla grundläggande praktiska färdigheter, som att söka arbete, betala räkningar och hantera vardagliga sysslor.

Barn och unga efterfrågar en konkret återanpassningsplan och vill att tiden under frihetsberövandet används för att ge dem bättre förutsättningar att leva ett självständigt och fungerande liv. Samtidigt är de medvetna om, och känner en stark oro över, att ett brottsregister kan begränsa deras möjligheter att få arbete och bostad, vilket ytterligare förstärker osäkerheten och oron inför framtiden.

"Jag hoppas kunna bli frisör eller något annat yrkesförberedande. [...] jag måste ha ett jobb." tjej

Önskan om utbildning

Ett flertal av barn och unga som vi har djupintervjuat beskriver en bakgrund med en ofullständig skolgång, och de är medvetna om att det utgör ett stort hinder för deras framtida möjligheter. De efterfrågar bättre tillgång till utbildning under frihetsberövandet och yrkesutbildningar för att öka sina chanser att etablera sig på arbetsmarknaden och skapa en stabil tillvaro efter frigivningen. Den bristande utbildningen påverkar inte bara deras framtidsutsikter utan även deras framtidstro.

"Alltså, nej, jag vill bara ha en inkomst. Jag bryr mig inte så mycket om vad det är för jobb. Jag vill inte ha värsta lönen, bara en inkomst [...] Och sen nu, eftersom jag har gjort de här grejerna och jag har i mitt register, det blir hundra gånger svårare att skaffa jobb." kille

"Jag vill jobba med det jag tycker om, alltså mekaniker. Men när man blir dömd är det svårt att få jobb." kille

En del barn och unga känner sig helt uppgivna och ser på framtiden med hopplöshet:

"Känns som jag har tappat allt hopp, vad är meningen. Det är kört för mig, när jag kommer ut." kille

Eftersom de flesta barn och unga som vi har samtalat med har växt upp med olika former av utsatthet i hemmet och under barndomen, mötts av låga förväntningar och saknar ett stabilt socialt skydds nät, spelar personalens bemötande och en individanpassad rehabiliteringsplan en avgörande roll.

För många är frihetsberövandet en vändpunkt, vissa upplever att deras framtid redan är förutbestämd av deras förflutna, medan andra hittar styrka i sina erfarenheter och ser en möjlighet till förändring.

Ett rehabiliteringssystem som tar tillvara på denna möjlighet kan göra skillnad mellan återfall i kriminalitet och en väg mot ett självständigt och stabilt liv. En tjej berättar

om sin drivkraft för att förändra sin framtid:

"Allt som hänt mig har gjort mig starkare, både psykiskt och fysiskt. Jag har stora mål, jag vill skapa företag som kan hjälpa, i länder som behöver det mest [...] Jag vill bygga fabriker som producerar mat och vatten och skapar jobb för de som bor där. [...] Ibland undrar jag hur jag hade varit om inget av detta hänt. Kanske en helt vanlig elev. Men jag har lärt mig att jag inte är ett offer. Man måste bearbeta saker själv och sedan pusha sig framåt." tjej

Alternativa stödstrukturer

Många barn och unga uttrycker ett starkt behov av en stödstruktur efter frihetsberövandet som inte enbart utgår från familj eller vänner avgörande. Det finns barn som har vuxit upp i miljöer där familjen snarare utgjort en risk än en skyddsfaktor, exempelvis vid hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns även barn vars familjer saknat förmåga att erbjuda det skydds nät och den vägledning som krävs under barndomen och som heller inte kommer att kunna ge det stöd de behöver efter frigivningen.

Mot denna bakgrund uttrycker många barn och unga en önskan om att ha en kontaktperson från socialtjänsten eller en representant från en civilsamhällsorganisation som kan fungera som ett pålitligt stöd, gärna redan under frihetsberövande för att sedan fortsätta följa barnet eller den unga tiden efter. En sådan person kan ge vägledning, skapa trygghet och hjälpa dem att navigera samhället vid en nystart. Kontinuerligt och pålitligt stöd är avgörande för att inte riskera falla i destruktiva mönster igen.

Drömmar om framtiden

För många barn och unga som är frihetsberövade handlar drömmen om framtiden om ett enkelt och tryggt liv samt att kunna röra sig fritt utan rädsla. De beskriver hur de ständigt levt under hot, med en vardag

präglad av paranoia och säkerhetsåtgärder som att bära skottsäker väst.

De uttrycker en stark längtan efter normalitet och stabilitet, att kunna bygga en framtid utan kriminalitet, med arbete, familj och trygghet.

"Alltså Volvo, villa, vovve... [...] Ett enkelt liv alltså... ett liv utan, alltså jag vill ha en sån... Jag har inte kunnat gå typ med min tjej typ i stan. Man ska gå, det ser lite dumt ut, man ska ha skottsäker väst och paranoid hela tiden... Så det är mitt mål, framtid och dröm..." kille

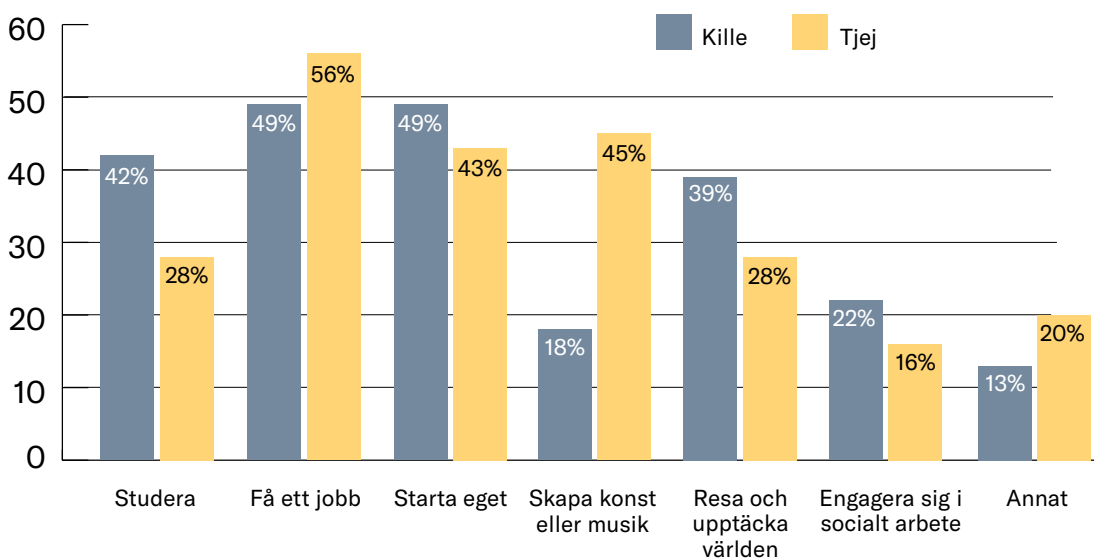
Enkätresultat

I vår enkät har barn och unga fått svara på en fråga om framtidsdrömmar och mål. Drygt hälften uttrycker en stark önskan om att få ett arbete, antingen genom en anställning eller genom att starta eget företag.

Svaren visar även könsskillnader i framtidsambitioner. Fler killar än tjejer uppger att de vill engagera sig i socialt arbete, medan tjejerna i högre utsträckning drömmer om en framtid inom konst och musik.

Flera barn och unga uttrycker en stark vilja att bidra till att hjälpa andra att und-

Barn och ungas drömmar om vad de önskar göra i framtiden efter frihetsberövandet.⁷⁶ (%)

vika kriminalitet. De beskriver en önskan att använda sina egna erfarenheter för att stötta yngre barn som riskerar att hamna i samma destruktiva mönster.

Genom att dela sina erfarenheter vill de vara en del av lösningen och skapa förändring både på individnivå och i samhället.

"Alltså, jag vill börja jobba och sen betala av mina skulder. Jag vill jobba med ungdom-

mar. [...] se hur de tänker liksom. Vad de vill göra. Försöka hjälpa dem. Jag vet hur det är när de lockar. Alltså, jag vet när folk ringer. Jag vet hur det känns när folk ringer. [...] Jag tror man hade kunnat hjälpa dem på ett bra sätt. Sen, jag tror att de kommer ha en annan respekt för mig, för de vet att jag vet hur det är. Jag har träffat folk som varit ex-kriminella. Man har en helt annan respekt för

76. Andelar redovisas i förhållande till 438 killar och 87 tjejer.

dem. De berättar hur det är på riktigt." kille

En ung tjej drömmer om att utbilda sig till socionom och arbeta inom socialtjänsten för att stötta barn i utsatta situationer. Hennes egna erfarenheter har gett henne en särskild förståelse för hur små val och handlingar kan leda till mycket allvarliga och långsiktiga konsekvenser. Hon vill besöka skolor och dela sin historia för att varna andra unga för riskerna med en kriminell livsstil och ge dem verktyg att välja en annan väg.

En annan tjej berättar att hennes största dröm är att bli advokat:

"Jag vill bli advokat. Oskyldiga som blir utnyttjade blir dömda. De ska inte få vara så, de ska inte sitta inne."

En kille vill bli lärare och hjälpa barn som riskerar att hamna i kriminalitet. Han säger:

"Jag vill göra mina föräldrar stolta och flytta bort från mitt gamla område. Om jag lyckas bli lärare kan jag hjälpa barn och deras familjer tidigt, så de inte hamnar i samma situation som jag."

Stor risk för återfall

Risken för återfall i kriminalitet är stor för barn och unga som är frihetsberövade, men trots detta saknas ofta tillräckligt stöd och uppföljning från socialtjänsten. Många av de barn och unga vi har samtalat med är medvetna om att ett brottsregister kan påverka deras möjligheter att återanpassas till samhället efter frigivningen.

De reflekterar över samhällets syn på dem och det stigma de riskerar att möta, vilket skapar en känsla av oro, osynlighet och utanförskap. En tjej berättar:

"Halva arbetsmarknaden försvinner för att man är dömd för brott. Jag skulle nog

"SEN HAR JAG ALLTID HAFT EN DRÖM OCKSÅ OM ATT JAG VILL BLI FAMILJEHEM. JAG FICK DEN DRÖMMEN FRÅN MITT FAMILJEHEM. FÖR ATT JAG VET OCKSÅ VILKEN SKILLNAD DET ÄR ATT HAMNA I ETT BRA FAMILJEHEM. ÄN ETT DÅLIGT." TJEJ

behöva en kontaktperson när jag kommer ut. Någon som kan träffa mig och hjälpa mig med praktiska saker som att lära mig hur man kan söka jobb och betala räkningar."

"Hur tror de att någon som har ett pris på sitt huvud kunna lyckas lämna kriminaliteten." kille

Många efterfrågar stöd från samhället:

"Om man kommer ut från anstalt behöver man hjälp med jobb och annat. Samhället borde sträcka fram en hand. Det gamla livet förföljer en, men med lite hjälp kan man börja om." kille

De är medvetna om att deras tidigare handlingar kommer att medföra stora utmaningar efter frigivningen. De inser att återanpassningen till samhället kan bli svår, men samtidigt upplever de att samhället inte förstår eller möter deras behov av anpassat och långsiktigt stöd.

Trots att många har insikter om vad som krävs för att förändras, är deras upplevelse att de inte får rätt förutsättningar att klara av det.

BARNOMBUDSMANNENS ANALYS

En stor andel av de barn och unga som döms för allvarliga brott återfaller i kriminalitet. Flera utredningar har identifierat systematiska brister i de insatser som erbjuds för att motverka detta, vilket pekar på ett strukturellt problem snarare än enbart individuella misslyckanden.⁷⁷ Dessutom befinner sig Sverige i en situation som vi inte tidigare befunnit oss i där så många barn sitter misstänka eller dömda för allvarliga brott. För att effektivt minska risken för återfall krävs insatser som är långsiktiga, individanpassade och evidensbaserade snarare än generella och kortsiktiga åtgärder. En central del av detta arbete är att lyssna på barnens egna erfarenheter och bygga och anpassa stödet efter de faktiska behov de har, samt utmaningar de möter. Rehabiliteringen kan inte bara fokusera på att bryta destruktiva beteenden utan också inkludera en konkret plan för tiden efter frigivningen, med stöd för boende, utbildning och sysselsättning.

Barnombudsmannens samtal med frihetsberövade barn och unga visar en komplex bild där en känslomässig dubbelhet präglar deras tillvaro. De befinner sig i ett skede där de både uttrycker en stark vilja till förändring och samtidigt känner stor oro över risken att återfalla i destruktiva mönster. Samhällets oförmåga att erbjuda rätt stöd förstärker barns och ungas osäkerhet inför framtiden.

Individuella planer för att förebygga återfall och behovet av en samordnad eftervård

Att förebygga återfall är helt avgörande, både för individen och för samhället i stort då nya brott orsakar stort lidande. Att det återfallsförebyggande arbetet behöver förbättras visar såväl det som barnen berättar som befintlig kunskap. Det gäller inte minst hur eftervården genomförs och systematiskt följs upp.

Det saknas idag tydliga nationella riktlinjer för strukturerad eftervård och samordnad utslusningsplan. Ansvarsfördelningen mellan SiS och socialtjänsten är ofta otydlig. Detta leder till att insatserna efter frigivning blir inkonsekventa och i många fall beroende av vilken kommun ett barn är skriven i snarare än de faktiska behoven.⁷⁸

Många kommuner saknar dessutom specialistkompetens inom psykiatri, sysselsättningsåtgärder och socialt arbete, vilket försvårar möjligheten att erbjuda adekvata insatser för ungdomar med komplexa behov. Även när effektiva metoder är kända kan resursbrist och organisatoriska hinder försvåra implementeringen. Hög personalomsättning inom socialtjänsten, långa väntetider inom barn- och ungdomspsykiatri (BUP) samt bristande samverkan mellan olika aktörer är återkommande problem som forskning har identifierat. Stora variationer mellan kommuner i landet är ett återkommande problem.⁷⁹ Dessa brister leder till

77. En sammanställning av relevant statistik och fakta rörande återfall finns i bakgrundskapitlet

78. ESO (2023), Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslusning, eftervård och återfall för dömda till slutet ungdomsvård, ESO-rapport 2023:9. Hämtad 2025-03-03

79. Trygghetsberedningen (2024), Vågar till ett tryggare samhälle SOU 2024:53, Hämtad 2025-03-03 från <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2024/08/sou-202454/>

att insatserna blir ineffektiva och att barn och unga inte får det stöd som krävs för en hållbar återanpassning.

Psykosociala insatser till gängkriminella under frivård, till exempel missbruksbehandling och stöd att söka arbete kan minska fortsatt kriminalitet med knappt hälften upp till ett år efter avslutad insats.⁸⁰ För att minimera återfallsrisken bör socialtjänsten utse en ansvarig handläggare eller ett ansvarigt team som, i samverkan med den unge och relevanta aktörer, utformar en långsiktig och individanpassad plan.

För att minska risken för återfall och skapa bättre förutsättningar för en långsiktig förändring krävs en kontinuerlig vårdkedja. Planering av psykosocialt stöd ska påbörjas redan under frihetsberövandet och fortsätta efter frigivningen. Det är avgörande att säkerställa att påbörjad behandling såsom terapi, missbruksvård eller neuropsykiatrisk utredning kan fullföljas utan avbrott vid återgång till samhället, som en del av en samordnad utslussningsplan. Utöver psykosocialt stöd bör eftervården även inkludera arbetslivsrehabiliterande insatser för att stärka ungdomarnas möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Effektiva strategier omfattar individanpassad yrkesvägledning, lärlingsprogram inom bristyrken och fortsatt stöd efter anställning för att säkerställa att individen behåller sin sysselsättning.

Trots att många har insikter om vad som krävs för att förändras upplever barn och unga att de inte får stöd att klara av det. Det saknas det strukturerade lösningar som ger dem reella möjligheter att lyckas. Enbart straff är inte tillräckligt, för att bryta med kriminalitet krävs ett helhetsgrepp med utbildning, psykosocialt stöd och ett stabilt socialt nätverk. Den osammanhängande ef-

tervården som många ungdomar möter ökar risken för att återfalla i kriminalitet. Bristen på samordnade insatser får inte bara negativa konsekvenser för individen utan också för samhället i stort. Ett mer strukturerat och långsiktigt stöd är därför avgörande för att ge barn och unga en reell möjlighet att bryta med kriminalitet och skapa en stabil framtid.

Familjens roll och alternativa stödstrukturer

Många frihetsberövade barn och unga saknar ett tryggt och stabilt familjenätverk. För vissa utgör familjen en direkt riskfaktor, exempelvis vid förekomst av missbruk, psykisk ohälsa eller hedersrelaterat våld och förtryck. Andra har vuxit upp i familjer där föräldrarna inte har haft förmågan att ge det stöd och skydd som krävs, vare sig under barndomen eller efter frigivningen.

Socialtjänsten måste tidigt identifiera riskfaktorer i familjen och planera för alternativa stödstrukturer när det krävs. Om familjen inte kan fungera som en skyddande faktor måste andra lösningar finnas, såsom förstärkta familjehem, stödboenden eller mentorprogram. Att ge dessa barn och unga ett alternativ till destruktiva sociala miljöer är en avgörande del av återanpassningen och en förutsättning för att förebygga återfall.

Utbildning och arbetsliv

Barn och unga som är frihetsberövade har ofta en bristfällig och ofullständig skolgång, vilket kraftigt begränsar deras framtidsmöjligheter. Utan utbildning eller arbetslivserfarenhet blir steget tillbaka till samhället avsevärt svårare.

För att skolan och arbetsmarknaden ska fungera som stabila skyddsfaktorer måste

80. SBU (2023), Psykosociala insatser för att förebygga och minska gängkriminalitet bland barn och unga vuxna, <https://www.sbu.se/sv/publikationer/SBU-utvarderar/psykosociala-insatser-for-att-forebygga-och-minska-gangkriminalitet-bland-barn-och-unga-vuxna/>

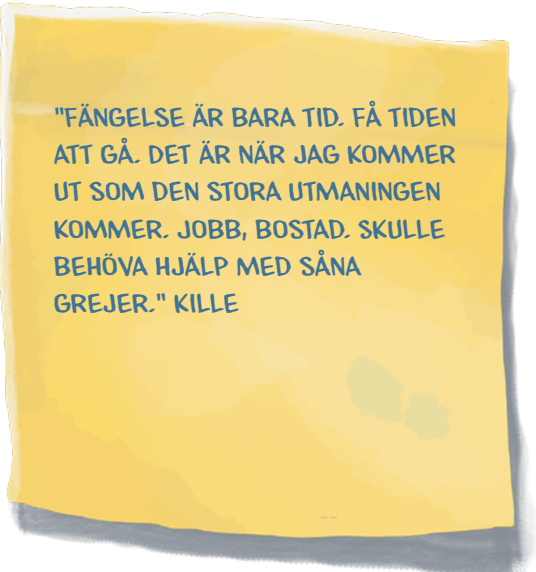
det finnas en tydlig väg mellan utbildning och arbete. Det är avgörande att redan under frihetsberövandet arbeta med en utslussningsplan så att övergången från institution till samhället blir så smidig som möjligt.

Slutsatser

- > **Utmaningar vid utslussning:** Barnombudsmannens intervjuer visar att frihetsberövade barn möter allvarliga hinder efter frigivningen, där ett brottsregister, stigma och bristande uppföljning från socialtjänsten bidrar till att gamla destruktiva mönster återupptas. Dessa faktorer försvårar barnens möjligheter till en hållbar återintegrering i samhället.
- > **Bristande rehabilitering och individanpassade stödinsatser:** Intervjuerna visar att otillräckligt anpassade rehabiliterings-

och utslussningsplaner gör att barnens faktiska behov inte fångas upp, vilket innebär att de saknar stöd för att inte återfalla i kriminalitet. Utan träffsäkra och individuellt utformade stödinsatser och en samordnad utslussningsplan, som omfattar både utbildning, praktiska färdigheter och psykosocialt stöd, fortsätter systematiska brister att präglade deras framtidsutsikter.

- > **Behovet av förebyggande insatser och positiva normer:** Barnombudsmannens material understryker att en kombination av förebyggande insatser, skärpta lagar och satsningar på positiva normer är nödvändig för att bryta den negativa spiralen. En samordnad insats som utgår från barnens individuella behov är avgörande för att bygga förtroende och ge dem verktyg för ett liv utanför kriminalitet.

"FÄNGELSE ÄR BARA TID. FÅ TIDEN ATT GÅ. DET ÄR NÄR JAG KOMMER UT SOM DEN STORA UTMANINGEN KOMMER. JOBB, BOSTAD. SKULLE BEHÖVA HJÄLP MED SÅNA GREJER." KILLE

SÅ GJORDE VI RAPPORTEN

Barnombudsmannen har genomfört djupintervjuer, skapat referensgrupper och gjort en enkätundersökning bland barn och unga, såväl tjejer som killar som personer som identifierar sig på annat vis, som är frihetsberövade på häkten, SiS ungdomshem och anstalter. Syftet har varit att göra barn och unga delaktiga i arbetet samt att synliggöra deras röster och erfarenheter av att vara frihetsberövade. Vi har fått ta del av deras upplevelser under frihetsberövandet samt deras berättelser om uppväxten och livet innan de frihetsberövades, för att få en djupare förståelse för samhällets stöd – eller bristen på det. Vidare har barnen delat med sig av sina mål, drömmar och farhågor inför framtiden.

Referensgrupp

Barnombudsmannen har etablerat referensgrupper bestående av frihetsberövade barn och unga, såväl tjejer som killar samt personer som identifierar sig på annat sätt. Genom hela processen har dessa barn och unga deltagit i samtal, workshops och diskussioner med Barnombudsmannen där de delat med sig av sina perspektiv, erfarenheter och förslag.

Deras delaktighet har varit avgörande för att säkerställa att Barnombudsmannens arbete speglar frihetsberövade barns och ungas faktiska behov och livsvillkor. Referensgrupperna har bidragit med viktiga och värdefulla synpunkter och konkret vägledning under hela arbetets gång.

Djupintervjuer

Under våren och hösten 2024 genomförde

vi 88 semistrukturerade djupintervjuer med barn och unga mellan 15 och 24 år som befinner sig på låsta institutioner. Av dessa är 19 tjejer och 69 killar. Åldersfördelningen är 40 barn 15–17 år, och 48 unga 18–24 år.

De allra flesta har erfarenhet av de olika typer institutioner vi besökt häkte, anstalt och Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem. Därutöver har de allra flesta även berättat om erfarenhet av arrest. Många barn och unga har även varit frihetsberövade flera gånger på de olika institutionerna. Forskning visar att fler killar än tjejer är involverade i grov kriminalitet, och att fler killar frihetsberövas för allvarliga brott som rån, vapenbrott, mord eller mordförsök och narkotikabrott. Detta återspeglas också i könsfördelningen i Barnombudsmannens intervjumaterial.

I intervjuerna har vi använt oss av ett samtalsstöd, som har utvecklats tillsammans med referensgrupperna.

Barnombudsmannen har på förhand skickat ut ett informationsbrev till barn och unga om att vi ska komma till den plats där de sitter frihetsberövade. Väl på plats har vi arbetat för att skapa en lugn och trygg miljö, där vi även gett muntlig information om vilka vi är och vilka teman vi kommer ställa frågor om. Vi har varit tydliga med att det är frivilligt att delta, att man svarar på de frågor man vill, att det inte finns några rätta eller fel svar och att det när som helst går att avbryta intervjun. Varje djupintervju har pågått i 60–90 minuter, där 90 minuter var den maximala tid vi fick av institutionerna.

Det var flera aktörer som inför detta arbete lyfte farhågor till Barnombudsman-

nen. Det handlade bland annat om att dessa barn och unga skulle vara svåra att intervjua, bara skulle sitta tysta eller att de inte skulle klara av att sitta stilla och hålla fokus. Barnombudsmannen upplevde istället att barn och unga hade ett enormt behov av att få prata och ville bidra, och att tiden snarare inte räckte till än att de skulle ha svårt att sitta stilla. Att samtalen blev så långa som 60–90 minuter är ett resultat av barns och ungas engagemang. Vidare handlade farhågor om att det inte skulle gå att ställa frågor om familj, uppväxt och våld för att det är för känsligt. Inga av dessa farhågor har besannats.

Barn och unga har generöst bidragit med sina tankar och erfarenheter. De har konsekvent valt att berätta om sin våldsutsatthet och sina uppväxtvillkor. Många av barnen och de unga har efter samtalen berättat att det varit skönt att för första gången få prata om saker som gjort ont under uppväxten. De har även sagt att det faktum att någon för första gången ställt frågor om våldsutsatthet, lyssnat, tagit emot och bekräftat dem i sina berättelser har bidragit till att deras tillvaro blivit mer begriplig.

Barn och unga har uttryckt en stark vilja att delta i Barnombudsmannens arbete och bidra med sina egna tankar och erfarenheter. En viktig drivkraft har varit att hjälpa andra barn och unga och förhindra att de hamnar i samma situation som de själva befinner sig i.

Barnombudsmannen har använt tematisk analys utifrån Braun och Clarke (2006)⁸¹ och för att koda materialet har vi använt både induktiv, datastyrd, och deduktiv, teoristyrd, kodning. I analysen har vi använt deskriptiva, semantiska teman och tolkande, latenta teman med undersökande underliggande idéer och normer.

Enkätundersökning

Barnombudsmannen har genomfört en enkätundersökning som speglar intervjuguiden. Enkätfrågorna har testats av våra referensgrupper och deras synpunkter har varit värdefulla för att göra frågorna relevanta och anpassade efter barns och ungas behov och förutsättningar. Enkäten gav oss möjlighet att lyssna in fler frihetsberövade barn och unga eftersom vi inte haft möjlighet att träffa alla som bad om att få träffa oss. En enkätundersökning efterfrågades även av referensgruppen, som framförde att det finns ett stort behov bland dessa barn och unga att få göra sin röst hörd, och att det var viktigt att så många som möjligt fick möjlighet att berätta om sin uppväxt och hur de behandlas på låsta institutioner. Enkäten möjliggjorde även för barn med olika förutsättningar att göra sin röst hörd eller dela sina tankar, exempelvis de som hellre skriver än pratar.

För att säkerställa en bred datainsamling skickade Barnombudsmannen ut totalt 1 610 pappersenkäter. Antalet enkäter var högre än antalet frihetsberövade barn på institutionerna eftersom barn och unga kan flyttas mellan olika låsta institutioner, och det kan tillkomma fler under en insamlingsperiod. Det fanns alltså en osäkerhet kring det exakta antalet frihetsberövade barn och unga som skulle befinna sig på institutionerna under insamlingsperioden, och Barnombudsmannen ville säkerställa att det aldrig skulle uppstå brist på enkäter. Det är oklart exakt hur många enkäter som faktiskt delades ut till barn och unga. Barnombudsmannen har tagit emot 560 enkätsvar, varav 543 var helt eller delvis besvarade.

Enkäterna skickades tillsammans med missivbrev och frankerade svarskuvert till 17 SiS ungdomshem och 13 häkten. Enkä-

81. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

ten bestod av fem bakgrundsfrågor, vilka speglar de frågor som Barnombudsmannen använde i sitt samtalsstöd inför genomförandet av de fysiska djupintervjuerna. Enkät-svaren har bearbetats externt och därefter analyserats av Barnombudsmannen.

Barnombudsmannen har haft ett nära samarbete med Kriminalvården, Polismyndigheten och Statens institutionsstyrelse, SiS. Viss samverkan har även skett med Åklagarmyndigheten, främst genom kontakt med enskilda åklagare, via Kriminalvården, för tillstånd att samtala med barn och unga trots att de har restriktioner.

Forskning och övrigt material

Barnombudsmannen har använt relevant forskning och underlag rörande kriminella nätverk, gängkriminalitet och uppväxtvillkor vid analys av det material vi samlat in. Barnombudsmannen har genomfört dialoger med representanter från civilsamhället och myndigheter samt deltagit i ett stort antal hearings, rundabordsamtal och panelsamtal där vi inhämtat synpunkter och kunskap.

Avgränsning och inriktning

Vi har besökt häkten, anstalter och SiS ungdomshem över hela landet och genomfört intervjuer med barn och unga 15–24 år. De var misstänkta och häktade eller dömda, för allvarlig brottslighet, så som grovt rån, vapenbrott, mord, mordförsök och grovt narkotikabrott. Vi har haft en prioriteringsordning där vi i första hand har träffat tjejer 15–17 år och i andra hand, tjejer 18–24 år. Därefter killar 15–17 år och sist killar 18–24 år. Det var flest killar som var frihetsberövade vilket återspeglas i antalet intervjuade ur respektive kategori.

Barnombudsmannens referensgrupper har fått vara med i processen kring vilka institutioner vi bör prioritera att besöka genom att komma med förslag. Barnen hade även önskemål om att Barnombudsmannen skulle åka ut oanmält till institutionerna för att "se verkligheten", något vi i dagsläget inte har möjlighet att göra.⁸²

Vid djupintervjuerna har vi ställt frågor om uppväxtvillkor inklusive våldsutsatthet, skolgång, stöd och hjälp från samhället innan frihetsberövandet, tiden under frihetsberövandet, råd till beslutsfattare och andra barn samt framtid och drömmar. Barnombudsmannen har inte ställt frågor om det brott som föranlett frihetsberövandet. En bidragande faktor till det är att vi besökt barn och unga i häkten, där det råder förundersökningssekretess och alla uppgifter som rör aktuella brott ska hanteras av rättsväsendet.

I redovisningen av barns och ungas röster redogör vi inte för på vilken typ av låst miljö vi har träffat barnet eller den unge. Vi redogör inte heller för ålder. Skälet till detta är att gruppen är så pass liten, särskilt när det gäller tjejer, att vi prioriterat att säkerställa anonymiteten.

Barn är experter på sin egen situation. Barnens röster i denna rapport är inte representativa för samtliga barn i Sverige och resultaten kan därför inte generaliseras. De citat från barn som publiceras i rapporten har i vissa fall varsamt redigerats för att underlätta läsningen.

82. Barnombudsmannen saknar både resurser och lagstöd för att genomföra sådant arbete.

"JAG VILL BERÄTTA OM HUR JAG HAR HAFT OCH HAR DET, HUR BARN OCH UNGA BLIR BEHANDLADE OCH HOPPAS ATT MIN HISTORIA SKA HJÄLPA TILL ATT DET BLIR BÄTTRE FÖR ANDRA BARN SOM KAN HAMNA I SAMMA SITUATION." TJEJ

"ALLTSÅ... FÖRSTA, MAN MÅSTE LÄGGA MER PÅ TIDIG INSATS. ALLTSÅ JAG FICK INGEN TIDIG INSATS. ALLA MINA VÄNNER SOM HAR HAMNAT SNETT, DE HAR INTE FÅTT TIDIGA INSATSER. OCH DE ANDRA SOM HAR HAMNAT SNETT, DE HAR FÅTT INSATSER MEN DET ÄR FEL INSATSER." KILLE

"DET ÄR VIKTIGT ATT HA VUXNA SOM I STEG ETT VILL LYSSNA PÅ BARN, PÅ RIKTIGT. MAN MÅSTE VILJA LYSSNA TILL ATT BÖRJA MED FÖR ATT FÖRSTÅ." TJEJ

"MAN MÅSTE UTBILDA ALLA I VAD VÅLD GÖR MED ETT BARNES HJÄRNA, KROPP, KÄNSLOR OCH SJÄL, BÅDE HÄR OCH NU OCH I FRAMTIDEN." TJEJ

"SÅ SER MAN ETT BARN TILL EXEMPEL, JAG KAN BARA SÄGA UR MITT PERSPEKTIV. HADE JAG SETT ETT BARN NÄR JAG JOBBAR I SKOLAN GÅ DÄR MED TRASIGA KLÄDER ELLER SIN BRORS KLÄDER, MAN MÅSTE LÄGGA ANMÄRKNINGAR. OCH SEN TYCKER JAG ATT MAN KAN LÄGGA ANMÄRKNING TILL SOC. OCH DU VILL JU INTE TA BARNET FÖR ALLTID FRÅN ENS FÖRÄLDRAR. MEN ALLTSÅ KOLLA ÄR DET NÅGOT PROBLEM MED FAMILJEN." KILLE

REFERENSER

- Barnombudsmannen (2025). "Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem." <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/det-har-alltid-funnits-vald-allt-sa-nar-det-har-funnits-problem-barnombudsman-nen-rapporterar.pdf>
- Barnombudsmannen (2013). *Från insidan. Barn och ungdomar om tiden i arrest och häkte.* <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/fran-insidan-2013.pdf>
- Barnrättsbyrån (2024). *Avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård 2023.* Hämtad från: https://barnrattsbyran.se/app/uploads/2024/04/BRB075_Uppfoljning_SISrapport_2024_FINAL54.pdf.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Bris (2025), *Barnrapporten 2025*, https://www.bris.se/globalassets/pdf/rapporter/barnrapporten_2025.pdf
- Bris (2024), *Barnrapporten 2024*, https://www.bris.se/globalassets/pdf/rapporter/bris_barnrapporten_20241.pdf
- Brottsförebyggande rådet (2023). *Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde.*
- Brottsförebyggande rådet (2009), *Orsaker till brott bland unga och metoder att motverka kriminell utveckling*, https://bra.se/download/18.3433db-6019301deaa6b6295/1731395542835/2009_orsaker_till_brott_bland_unga.pdf
- Brottsförebyggande rådet (2012), *School Bullying, Depression and Offending Behaviour Later in Life*, <https://bra.se/english/publications/archive/2012-06-11-school-bullying-depression-and-offending-behaviour-later-in-life>
- Dagens Samhälle, (2024). *Fler lärare anställs på landets häkten*, <https://www.dagenssamhalle.se/samhalle-och-falfard/skola/fler-larare-anstalls-pa-landets-hakten/>
- ESO (2023), *Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till slutet ungdomsvård*, ESO-rapport 2023:9.
- FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), publicerad på Barnombudsmannens webbplats: <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/en-skrift-om-barnkonventionen-uppdad.pdf>
- FN:s barnrättskommitté (2023), *Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Sweden, CRC/C/SWE/CO/6-7*
- Inspektionen för vård och omsorg (IVO). *Placerade barn och ungdomar* <https://www.ivo.se/barn-och-ungdomar/placerade-barn-och-ungdomar/sis/>
- Justitiedepartementet (2023), *Uppdrag att förbereda inrättandet av särskilda enheter för unga i åldern 15 – 17 år inom Kriminalvården*, Regeringsbeslut Ju2023/02157
- Justitieombudsmannen. *Opcat-inspektion av Polismyndigheten, polisregion Mitt, arresten Västerås*, den 19 och 20 september 2022, Dnr O 14-2022. Hämtad från: https://www.jo.se/app/uploads/2023/02/NPM-protokoll-O_14-2022.pdf.
- Justitieombudsmannen (2023) *Opcat-inspektion av Kriminalvården, häktet Sollentuna*, den 21 och 22 mars 2022, Dnr O 3-2022. Hämtad från: https://www.jo.se/app/uploads/2023/02/NPM-protokoll-O_3-2022.pdf.
- Justitieombudsmannen (2020). *Tematisk rapport från Opcat-enheten 2020. Isolering av intagna i häkte.* Hämtad från: <https://www.jo.se/app/uploads/2023/02/tema-isolering-i-hakte-2020.pdf>.
- Jämställdhetsmyndigheten (2023). *Rapport 2023:15. När barn tvingas ta ansvar för sitt eget skydd.*
- Kommittén för barnets rättigheter (2023) *Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport, CRC/C/SWE/CO/6-7 punkt 44 (e).*
- Kriminalvården (2023) *Kort om häktade barn*, <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/forskningsrapporter/kort-om-haktade-barn.pdf>
- Kriminalvården. KOS – Kriminalvård och statistik, <https://www.kriminalvarden.se/forskning-och-statistik/statistik-och-fakta/kos--kriminalvard-och-statistik/>
- Landberg, Å., Svedin, C. G., & Jonsson, L. (2022). *Det gäller en av fyra. Fakta om barn, sexuella övergrepp och sexuell exploatering i Sverige 2020–2021.* Hämtad från: <https://esh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1670211/FULLTEXT01.pdf>.
- Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen (2024). *Lägesbild över aktiva gängkriminella i Sverige.* Dnr: A498.909/2023.

Polismyndigheten, NOA (2024). *SIS och HVB-hem*, Dnr HD5800-4/2024

Regeringen (2020) Prop. 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.

Riksrevisionen (2024), *Otillräckliga insatser när barn misstänks för grova brott*, hämtad från: <https://www.riksrevisionen.se/granskningar/granskningsrapporter/2024/otillrackliga-insatser-nar-barn-misstanks-for-grova-brott.html>

Regeringen (2024). "Nordiskt ministermöte om barn och unga i kriminalitet", hämtad från <https://www.regeringen.se/artiklar/2024/03/nordiskt-ministermote-om-barn-och-unga-i-kriminalitet/>

Regeringen (2020). Prop. 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.

Regeringen (2022) Ds 2022:9 *Ett utvidgat utreseförbud för barn*.

Regeringen.se, (2023) *Utredningsförslag om inrättande av särskilda ungdomsfängelser*, hämtad från: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/08/utredningsforslag-om-inrattande-av-sarskilda-ungdomsfangelser/>

Rädda Barnen (2022). *Mellan stolarna barn som har utsatts för våld och inte får hjälp att må bra igen – ett dubbelt svek*. Hämtad från: https://www.raddabarnen.se/globalassets/dokument/rad--kunskap/arbeta-for-barn/rapport_mellanstolarna.pdf.

SBU (2023), *Psykosociala insatser för att förebygga och minska gängkriminalitet bland barn och unga vuxna*, <https://www.sbu.se/sv/publikationer/SBU-utvarderar/psykosociala-insatser-for-att-forebygga-och-minska-gangkriminalitet-bland-barn-och-unga-vuxna/>

Siponen, Rebecca (2024). *The role of Psychiatric diagnoses among youth offenders*, Örebro Universitet.

Skolinspektionen (2021). *Skola inom statlig tvångsvård. Kvalitet och kontinuitet i utbildningen vid Statens institutionsstyrelsens särskilda ungdomshem*. Hämtad från: https://www.skolinspektionen.se/beslut-rapporter/publikationer/kvalitetsgranskning/2021/skola_inom_statlig_tvangsvard/

Socialstyrelsen (2019). *Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov. Förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård*.

Socialstyrelsen (2015). *Utsatthet i unga år och psykisk ohälsa i vuxen ålder* <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2015-6-55.pdf>

SOU 2016:52 *Farre i häkte och minskad isolering* <https://www.regeringen.se/contentassets/17535107f07745839499d8de4e84eefa/farre-i-hakte-och-minskad-isolering-sou-201652/>

SOU 2024:93 *Utredningen om tvångsmedel mot underåriga*, hämtad från: <https://www.regeringen.se/contentassets/f08c785124734a47a37c284a1806c6a0/effektivare-verktyg-for-att-bekampa-brott-av-unga-lagovertradare-sou-202493.pdf>

SOU 2023:66 *För barn och unga i samhällsvård*, <https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/dokument/socialdepartementet/barnets-rattigheter/sou-2023-66-for-barn-och-unga-i-samhallsvard-volym-2.pdf>

Statens institutionsstyrelse (2024), *SiS Årsredovisning 2024* <https://www.stat-inst.se/globalassets/arsredovisningar/arsredovisning-2024.pdf>

Statens institutionsstyrelse (2022), *Sluten ungdomsvård – LSU*. <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/sluten-ungdomsvard-lsu/>

Statskontoret (2022), *SiS vård av barn och unga enligt LVU*, hämtad från: https://www.statskontoret.se/siteassets/rapporter-pdf/2022/2022_4---utskriftsversion.pdf,

SVT (2024), *Flera unga dömda till långa fängelsestraff för gängmord i Sverige*, hämtad från <https://www.svt.se/nyheter/nyhetsstecken/det-senaste-aret-har-flera-personer-under-18-ar-i-sverige-domts-till-langa-fangelsestraff-for-gangmord>

SVT Nyheter (2023). *Polisen bygger Sveriges första "barn-arrest" i Malmö*, <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/har-byggs-den-forsta-barnavdelningen-pa-arresten-i-malmo>.

SVT (2024). *Mannen nekades HVB-tillstånd två gånger – kunde ändå driva hem i flera år*, <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/mannen-nekades-hvb-tillstand-tva-ganger-kunde-anda-driva-hem-i-flera-ar>

SVT (2024), *Här är landets enda ungdomsavdelning – i ett fängelse*, hämtad från: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/har-ar-landets-enda-ungdomsavdelning-i-ett-fangelse>

Trygghetsberedningen (2024), *Vägar till ett tryggare samhälle* SOU 2024:53, Hämtad 2025-03-03 från <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2024/08/sou-202454/>

Yle (2022) *Forskning: Mobbare har en högre risk att begå våldsbrott*, <https://yle.fi/a/7-10020366>

World Childhood Foundation (2020). *Pojkar som utsatts för sexuella övergrepp*, <https://childhood.se/projekt/overgrepp-mot-pojkar/>

Åklagarmyndigheten (2023). *Häktningsstider och användning av restriktioner m.m.* <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rapporter/ovriga-rapporter/rapport---regeringsuppdragom-alternativ-till-haktning-m.m.-ju2023-01342-am2023-1418.pdf>

BARNOMBUDSMANNEN

Postadress: Box 22106,

104 22 Stockholm

Telefon: 08-692 29 50

E-post: info@barnombudsmannen.se **68**

Webbplats: www.barnombudsmannen.se